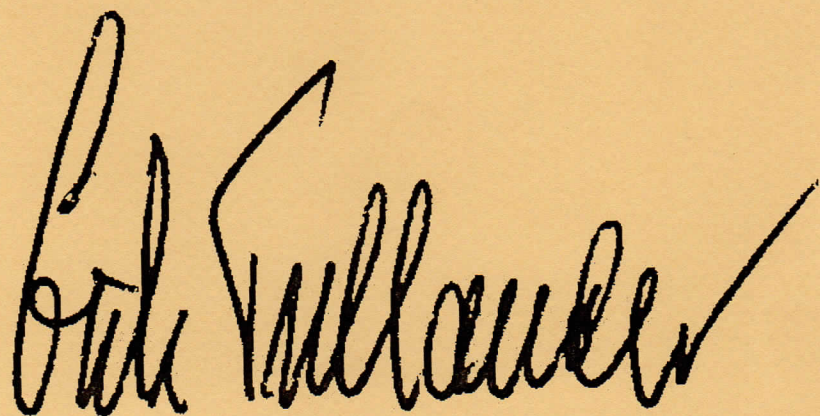

ERIK TULLANDER

MINA MINNEN

Från S:t Petersburg till Malmö

A handwritten signature in black ink, reading "Erik Tullander". The signature is written in a cursive style with a long, sweeping flourish at the end.

November 1999

UPPVÄXTEN I RYSSLAND

En blandad nordeuropeisk produkt

Jag föddes den 22 februari 1913 i S:t Petersburg. Mina föräldrar, Alexander Nicolai och Sine Henriette, född Brink, bodde då i en fyrrumslägenhet på Vitebskaja Uliza. De arbetade båda två på en stor gummifabrik, Treugolnik, mamma som kontorist, pappa hade avancerat till chef för företagets balkankontor och reste därför mycket. De hade känt varandra ganska länge, men det sa klick när de tillfälligt träffades på en bal.

Mammas föräldrar var holländare, från Apeldoorn, och de drev en specialaffär för holländskt linne i Gostiniy dvor, ett känt affärskvarter i centrala Petersburg. När mamma var 12 år blev hennes far dödad av tåget i Tsarskoje Selo, dit han brukade pendla varje dag.

Farfar var son till en åbo under Jordberga gods. Han föddes i Tullstorp, bodde senare i Slimminge som numera ingår i Trelleborgs kommun. Han utbildade sig till möbelsnickare, avlade gesällprov i Svenstorp och tog sig namnet Tullander. Förut hette han Jöns Olsson, son till Ola Larsson. Som gesäll vandrade han till Kristianstad och sedan ända upp till Stockholm, exerceerade vid Svea Livgarde (det gjorde senare min pappa också) och siktade på att emigrera till Frankrike. Tillfälligheterna gjorde att han hamnade i Petersburg. Där gick det bra för honom; han etablerade sig så småningom som egen mästare med några anställda. Han ritade själv sina möbler och levererade på sin tid boisering och antagligen möbler till Nicolai II arbetsrum.

Farmor Anna var dotter till en förgyllare, som var dansk och gift med en tyska. Jag är alltså en ganska blandad nordeuropeisk produkt, vilket nog var typiskt. Petersburg drog många invandrare till sig och det blev allmänt så att västeuropéerna umgicks med varandra och hade tyskan som gemensamt umgängesspråk. Förhållandet till ryssarna var i allmänhet gott och avspänt, men umgås privat gjorde man sällan.

Farfar blev så småningom rätt förmögen. Han hade eget hästekipage med kusk och ägde ett 3-våningars bostadshus med affärs- och verkstadslokaler och en tomt om ca 3000 m². Där hade han även sin verkstad.

Astrid och jag besökte huset 1987. Det stod kvar ganska oförändrat, trots att ingen målarpensel tycks ha varit i närheten av det sedan farfars tid.

Jag har bara två egna minnen av farfar. Det ena julafton 1916 som firades hemma hos honom och det andra våren 1917 då han redan var svårt medtagen av cancer.

Farfars död

Farfar dog 10 juni 1917, alltså under tiden mellan den borgerliga revolutionen i mars och den kommunistiska i oktober. Den senare medförde ett förstatligande av all fast egendom i form av hus, fabriker, jord och dylikt. Farfar var alltså lycklig nog att dö i tid för att slippa se hela sitt livsverk spolierat med ett penndrag och kanske själv bli dödad.

Han begravdes på Volkovo-kyrkogården där en påkostad gravplats fanns sedan några år. Anledningen var en tragedi som då hade drabbat familjen: en ogift dotter, Adele, utbildad sjuksköterska, dog i unga år. (Farbror Woldemar brukade säga att detta var den enda allvarliga olyckan som hade drabbat farfar, f.ö. hade allting gått honom väl i händerna.) Till Adeles begravning inköpte farfar en gravplats, närmare 100 m² stor, som han lät gräva ut, omge med en drygt halvmeter hög mur och sedan fylla med grus från ett grustag i Finland. Man ville undvika att sänka kroppen i den befintliga sanken jorden, utan fördröja förmultningen så länge som möjligt. Farfar lär ha begravts i en igenlödd zinkkista, innesluten i en ytterkista av massiv ek.

Revolutionen

Jag har ett ögonblicksminne av den kommunistiska revolutionen, som ju var en mycket kort och oblodig tillställning (terrorn och de urskiljningslösa avrättningarna började ganska snart därefter). Mitt minne är att vi gick ut hela familjen på en kort promenad, jag tycker det verkade ha varit en söndag. Ganska mycket folk var ute, och jag har för mig att många hade röda kokarder i knapphålet. Förbi kom en lastbil full med stående män med gevär och röda bindlar och en röd flagga. Stämningen var, som jag nu minns, avspänd och nästan lite festlig.

Jag tror det fanns skäl därtill: efter år av krig, tilltagande livsmedelsbrist och andra svårigheter hälsade folk varje förändring välkommen. De bildade klasserna var på det klara med att tsarens envælde för länge sedan överlevt sig självt och var väl från början avvaktande i sin hållning till den nya statskuppen. Februari¹-revolutionen 1917 hade inte fört fram någon kapabel ledare och inte åstadkommit några väsentliga samhällsförändringar och framför allt inte lett till slut på kriget.

Ökad trångboddhet

Snart nog fick man känning av den nya regimen. Efter farfars död kunde inte farmor och den frånskilda faster Jenny ensamma bo kvar i den stora lägenheten, och därför flyttade vi dit i två rum mot gården. Farmor och faster tog ett rum mot gatan. De andra två rummen mot gatan stod mer eller mindre oanvända, liksom den stora matsalen, som var genomgångsrum. Farfars fina boiserade arbetsrum förvandlades till vedförråd.

Snart infördes bestämmelser om maximal boyta, som kontrollerades av beväpnade patruller. Till en början räckte det med att sätta in en bäddad säng i varje rum och säga att här bodde någon. Sedan skärptes kontrollen och då lyckades min pappa få våningen delad enligt egen plan. I halva det stora matrummet inrättades kök, badrum, WC och ytterligare ett tvättrum. Farmor och faster behöll ett rum mot gatan och vi fick två rum, varav det ena stora var ett genomgångsrum. Jag sov där i en soffa.

Hösten 1921 drabbades vi av en stor sorg: Min lillebror Jurij dog hastigt vid 7 års ålder. Han fick dysenteri, en tarmsjukdom liknande kolera, som snabbt ledde till tarmbristning och allmän blodförgiftning.

Förändring i liberal riktning

Till tiden efter Jurijs bortgång hör ett minne av en viktig samhällsförändring: NEP = den nya ekonomiska politiken. Lenin var klok nog att inse, och stark nog att stå pall för, en deklaration att kommunismen naturligtvis var det riktiga, men att Ryssland ännu inte var moget för kommunismen. Därför skulle man ta ett steg tillbaka och tillåta småkapitalism i form av detaljhandel och hantverk.

Mitt konkreta minne av denna förändring står i samband med att vi hösten 1921 och vintern 1922 for ut på lördagseftermiddagarna till Vo'kov-kyrkogården och Jurijs grav. Därefter for vi ibland inte direkt hem utan tog omvägen om Nevskij Prospekt. Man kunde då, nästan vecka för vecka, iakta hur staden vaknade ur den kommunistiska förlamningen: igenspikade affärslokaler öppnades, krossade fönsterrutor ersattes av nya och plötsligt dök det upp varor som varit helt försvunna, bakelser var populära. Min faster Jenny skaffade sig ett extrajobb: hon levererade bakelser till en affär, jag tror egentligen att hon bara bar dem från tillverkaren till affären, men det var en insats eftersom det saknades övriga transportmöjligheter

En dag kunde vi, i ett välkänt nyöppnat konditori köpa "piroski", en gammal rysk matspecialitet, en sorts större flottyrkokta munkar, fyllda med brynt kål, ris eller hackat kött eller dylikt. Detta var för mig en sådan matsensation att dess minne följt mig länge. 1987 upptäckte jag en "piroski"-säljare på gatan i Leningrad och köpte naturligtvis en.

Ny åtstramning

NEP-systemet levde kvar till 1927-28. Det blev aldrig avskaffat formellt men kvästes på Stalins speciella sätt: ur min personliga horisont märktes förändringen så att det uppstod köer efter smör utanför affärerna. Snart anpassade duktiga Erik sig efter förändringen. Jag hade en bit omslagspapper på mig när jag gick till skolan. Såg jag en kö på min väg hem frågade jag alltid vad de stod för, ställde mig där och kom hem med t.ex. ¼ kg smör och fick beröm.

Efterhand i takt med Stalins hårdare grepp om tyglarna kvävdes mer och mer av företagsamheten. Farmors f.d. kokerska hade etablerat sig som skrothandlare på en marknad. Gång på gång ålades hon dryga böter för att hennes varor låg i vägen eller för andra struntfel. På liknande sätt kvävdes det ena privata företaget efter det andra. I många fall arresterades ägarna och försvann för alltid.

Familjens ställning försvagades och undergrävdes på olika sätt. Barnen lockades att gå med i pionjärorganisationen, som var en kommunistisk version av scouterna, naturligtvis genompolitiserad. I bästa fall indoktrinerades barnen med uppfattningen att föräldrar och far-/ morföräldrar representerade gårdagen och att barnen måste undervisa de äldre om framtiden (den kommunistiska). I värsta fall pumpade man barnen

¹ Efter den julianska kalendern

på uppgifter om föräldrarnas politiska åsikter och vidarebefordrade dessa uppgifter till GPU (den politiska polisen).

En reform som också bidrog till splittring av familjen kom 1928 eller 1929. Det var femdagarsveckan, som officiellt kom för att öka produktiviteten i industrin. Veckodagarna slopades och ersattes med 5 dagar som kallades röda, gröna, gula, o.s.v. efter färgerna i en speciell almanacka. På arbetet fick t.ex. pappa fritt på röda dagar, mamma på gröna, barnen kanske på var sin annan färg. På detta sätt kunde t.ex. en familj sällan företa en utflykt eller dylikt gemensamt.

Man försökte även lägga beslag på fritiden så mycket som möjligt. Arbetare och tjänstemän måste gång på gång ställa upp "frivilligt" att arbeta på sina fridagar till förmån för strejkande gruvarbetare i England och liknande. (Det blev nog inte uträttat så mycket, eftersom även den ordinarie arbetsstyrkan fanns på plats.)

I skolorna måste alla engagera sig i "samhällsuppgifter", d.v.s. politiska, läs kommunistiska föreningar. Jag var ordförande i en alfabetiseringskommission som organiserade undervisning för analfabeter. Sådana fanns det på tjugotalet ännu gott om. Självt besökte jag ett år ett par medelålders f.d. hembiträden och försökte lära dem läsa (med klen resultat). Jag var också en gång på en chokladfabrik och höll tal till arbetarna för att övertyga dem om vikten av att lära sig läsa och skriva.

Viktor kommer till världen

Den 14 augusti 1923 blev en stor dag i vår familj. Jag fick en ny lillebror som så småningom döptes till Viktor. Ett par veckor tidigare berättade pappa att barn utvecklas i mammas mage, dock utan att nämna att sådant var aktuellt i vår familj. Man hade tidigare halvt på skämt talat om att storkar kom med barn, men jag reflekterade inte vidare över saken. Ett par veckor före Viktor's ankomst hade pappa och jag sökt upp en kvinna som, sa pappa, skulle bo hos oss ett par veckor. Det, fick jag reda på mycket senare, var den jordemor som hjälpt Jurij och mig till världen.

På morgonen den 14 augusti fick jag besked av pappa att gå och besöka min gudfar, farbror Wolly. Denne verkade inte speciellt överraskad av mitt besök och tog hand om mig hela dagen. När jag kom hem på eftermiddagen fick jag det helt överraskande beskedet att jag fått en lillebror.

Den reformerta skolan

Samma höst började jag gå i skolan. Jag var då alltså 10 år och ansågs kunna gå den ca. 2 km långa vägen själv. Dessförinnan hade jag under 2 år dagligen besökt min äldre kusin Nony och fått lågstadieundervisning av henne. Skolan var densamma som pappa hade gått i. Den var en av tre skolor som hade grundats och underhölls av de lutherska och reformerta församlingarna. Vi tillhörde en av de lutherska, Peter-Paul, men det hindrade inte att vi gick i den reformerta skolan. Den hade nu döpts om till 34:e skolan och uppdelats så att de två nedersta våningarna blev en vanlig rysk skola, medan den översta blev en skola där undervisningsspråket var tyska i alla ämnen utom ryska språket och historia. Trots detta kom de flesta eleverna från rent ryska familjer, som sökte en bättre skolmiljö.

Egendomligt nog dröjde det till slutet av 1920-talet innan kommunisterna mera allvarligt grep in i vår miljö. Tills dess var min skola förvånande lik min pappas. De flesta lärare var kvar sedan före revolutionen, även om de självklart fick akta sig för att säga något opassande politiskt. Vår "tyska" avdelning skilde sig ganska markant från den ryska genom bättre ordning, renlighet och elevernas klädsel. Vi höll oss på var sin kant och besökte mycket sällan varandras korridorer, men det förekom normalt inga strider.

De ryska eleverna i vår avdelning var nog i de flesta fall "bättre folks barn" som så långt hade klarat sig kvar på en hygglig levnadsstandard. Min närmaste väns mor var tandläkare med praktik i bostaden. Därigenom fick hon behålla en fyrarummare med badrum för två personer. Hon hade nog dessutom de rätta kontakterna någonstans, ty hon och sonen reste en sommar till Kaukasus och en annan till Danzig, vilket var anmärkningsvärt. En annan kompis var ende son till en framstående sångerska och hon fick behålla en snygg flerrumsvåning med kristallkronor, och räknades nog till nomenklaturan. Skolans rektor för den ryska och tyska delen, herr Gidé, var en man som tydligt tillhörde den gamla intelligentsian, uppenbarligen av fransk extraktion.

Undervisningen fortsatte ostörd trots ökad politisering

Mot slutet av 1920-talet politiserades skolan alltmera, vilket antagligen hängde ihop med att Stalin då hade vunnit över sina revolutionskamrater (som en efter en skulle dömas och avrättas ett tiotal år senare). Det blev studiecirklar och föreningar ledda av kommunister, entusiasmen för jordbrukets kollektivisering och för den första femårsplanen 1928 skulle byggas upp. Den politiska övervakningen skärptes. För femårsplanen gällde parollen "att komma ifatt och förbi Amerika".

Själva undervisningen fortsatte emellertid ganska ostört av politiken även om det sista året tillkom en timma i veckan rent militär undervisning då en officer berättade om olika slags vapen och dylikt. För övrigt låg tyngdpunkten i undervisningen mest åt det humanistiska hållet - rysk och tysk litteratur, rysk historia och geografi. Vi läste även engelska och franska. I historia undervisades vi naturligtvis om den heroiska och historiska oktoberrevolutionen 1917 under Lenins ledning, för övrigt var ämnet rysk historia ganska neutralt. Allt vad jag senare läst i olika böcker stämmer väl med vad jag lärt mig i den ryska skolan. Även undervisningen i rysk litteratur låg på en hög nivå. Någon världshistoria läste vi inte alls.

Lektioner i svenska

Språkundervisningen syftade närmast på att lära oss tala, mindre på grammatik. På en fransklektion upplevde jag en gång en mycket pinsam situation. Vår mycket duktiga lärarinna började en gång en lektion med att berätta att hon börjat läsa ett nytt språk - svenska! Genast var det någon som ropade att vi har ju en svensk här i klassen! Snopet nog kunde jag då (ca. 13 år) inte komma på en enda mening på svenska medan hon kunde deklamera Runebergs "Min fader var en ung soldat".

Kanske gav mig denna episod en knuff. När vi senare under ett par år kunde prenumerera på Allers, Allt för Alla och Folkets Dagblad (det svenska kommunistpartiets tidning, den enda dagstidning som släpptes in), var jag ivrig att läsa dem. Senare fick jag regelbundna lektioner av farbror Wolly, som var duktig på regler och grammatik.

Under mina två sista skolår prövades den s.k. Dayton-metoden, som var en ren högskolemetodik. Man fick vissa beting att läsa in själv och tentade sedan av dessa avsnitt. Det passade mig utmärkt, dels därför att jag var en ganska ambitiös plugghäst och mest därför att jag 1929 fick scharlakansfeber och var borta från skolan i 6 veckor

Scharlakansfeber var en ganska allvarlig sjukdom med en dödlighet på ca. 7%. När någon elev insjuknade fick hela klassen vara hemma i tre dagar medan klassrummet tvättades med karbollösning. Jag hade turen att få sjukdomen i så lätt form att den togs för en förkylning. Först när jag började fjälla blev diagnosen klar, och då valde vi att hålla tyst. Det gjorde också den kvinnliga armeniska läkare (väninna till faster Jennys väninnor) som var inneboende hos oss då. Jag slapp på så vis att komma på sjukhus, vilket annars var obligatoriskt vid scharlakansfeber (men som också betraktades som ett första steg mot kyrkogården).

Sommarhus i Strelna

Jag måste nu gå tillbaka och berätta om Strelna, som är ett samhälle utefter järnvägen mot Oranienbaum och Narva, vid sydkusten av Finska Viken. Nästa station på järnvägen är Peterhof, ett av tsarernas sommarpalats med en park med fantastiska fontäner, numera ett obligatoriskt mål för alla organiserade turistresor.

I Strelna hade farfar hittat en datja, d.v.s. ett ganska stort timmerhus i två våningar som han hyrde som sommarhus. I sinom tid hyrde även de tre sönerna med familjer var sitt sommarhus i Strelna, och vad jag kan förstå var familjeumgänget intensivt t.o.m. sommaren 1917. På hösten detta år dog farfar, sedan blev farbror Costja arresterad några dagar och familjen reste till Sverige, farbror Wolly stannade i stan men den yngste, Alexander, den oförbätterliga optimisten, fortsatte även kommande sommar trots att förhållandena borde avskräcka de flesta.

Det mesta slutade att fungera normalt, så ock tågen som gick sällan och oregelbundet. Det hände att bränslet till loket tog slut och passagerarna beordrades att samla ihop ved i en närbelägen skog. Samtidigt ökade beläggningen på tågen våldsamt, troligen av två orsaker: 1) många gav sig ut på landet för att försöka köpa eller byta till sig livsmedel, 2) regeringen hade 1918 proklamerat ett kommunistiskt samhälle enligt principen "av var och en efter förmåga, åt var och en efter behov". Detta innebar att pengar avskaffades, allt blev gratis. Jag minns att spårvägen var gratis och man fick dagligen ett par hekto rågbröd gratis och gratis var alltså även

tåget till Strelna. Folk stod i vagnarna packade som sillar och hängde i klasar på fotstegen. En gång åkte pappa stående på två buffertar mellan vagnarna.

De människor som reste efter livsmedel, fick snart ett namn, de kallades "mesjetjiniki", d.v.s. säckgubbar. Vad de inte lyckades köpa, stal de. Jag minns att dottern från en närbelägen gård, som av gammal vana fortsatte bära ut mjölk och potatis till oss varje morgon, kort rapporterade: "i natt har de stulit x pund potatis". Det fanns emellertid av regeringen beordrade patruller som bevakade potatisfälten med order att skjuta skarpt mot tjuvar. Vi var kvar i Strelna även sedan inbördeskriget brutit ut och de vita arméerna kom så nära att kanondundret tydligt hördes.

Mot slutet av sommaren 1921 insjuknade min lillebror Jurij i vad som genast misstänktes vara dysenteri. Vi åkte genast på morgonen till stan, pappa bar Jurij hela vägen till stationen, läkare tillkallades men han var maktlös. Fyra dagar senare hade jag ingen lillebror mer. Därmed tog Strelnaboendet slut för den gången.

Det skulle emellertid återkomma, och det är lika gott att jag fortsätter med det direkt, även om det dåligt passar ihop kronologiskt.

1923, det första året jag gick i skolan, drabbades jag av en lätt form av TBC. De mest påtagliga symptomen var såvitt jag minns, en egendomlig men mycket stabil temperaturkurva med under 36° på morgonen och 37,4° på eftermiddagen. Jag var borta från skolan över en månad. Läkaren rekommenderade till sommaren lantluft samt sol och vila. Så föddes på nytt iden om Strelna. Varför just Strelna? - Dels naturligtvis traditionen, dels det faktum att den s.k. Baltiska järnvägsstationen, varifrån man åkte till Strelna, låg en kvarts promenad hemifrån, medan man för att nå den skönare finska naturen norrut hade en timmas spårvagnsresa till stationen.

Pappa och jag reste ut och kom snart överens med en bondfamilj om att hyra deras alldeles nybyggda timrade hus över sommaren. Själva inrättade de sig i den kombinerade stallet/ ladugården, på vinden och i ett rum inrett i en lada, och till en annan lada flyttades djuren.

Inbördeskriget var slut, NEP-reformen med fri detaljhandel och hantverk hade börjat fungera och det dagliga livet tedde sig relativt normalt. Vi kunde alltså våga försöka att vara på landet på sommaren. Dock tyckte vi, d.v.s. pappa och mamma, att det kändes tryggare att bo i en levande by med fast boende och arbetande människor.

Det var en tysk by, fortfarande i Strelna-området, där det bodde en familj bestående av far och mor, två söner och två döttrar. De hette Geweiler och föräldrarna talade fortfarande en tysk dialekt med varandra och med barnen. Dessa talade emellertid mest ryska med varandra.

Den tyska bosättningen kom till på 1700-talet under Katarina II tid. Hon var ju själv född tysk prinsessa och lockade tyska bönder att bosätta sig i den nästan folktomma trakten kring den nya huvudstaden för att utgöra föredöme för de ryska bönder som flyttades dit från det inre av Ryssland. Det lyckades nog, en rysk by i närheten liknade den tyska i fråga om bebyggelse och näringsfång. Det fanns även de ursprungliga ingermanländska byar i trakten som såg helt annorlunda ut med mindre hus, många blåmålade, tätt ihop.

Folket talade en finsk dialekt. Tyskar och ryssar hade potatis som huvudsaklig avsaluprodukt som såldes till uppköpare i stan; ingermanlänarna höll sig helt till migerihanteringen och sålde mjölk, grädde, gräddfil, kvarg och ägg på torgen. Jag tror inte att ost förekom där.

Jag har inget minne av några etniska konflikter mellan folkgrupperna. Å andra sidan var också kontakterna dem emellan nästan obefintliga. I synnerhet ingermanlänarna höll sig mycket för sig själva, delvis troligen på grund av språksvårigheter. Där var nämligen även ungdomarna helt finskspråkliga.

Nationalisering och kulaker

Det är med vemod jag nu tänker på hur väl och ostört byn fungerade under åren 1923 till 1930. Kommunisterna nationaliserade visserligen all jord omedelbart 1917 men det märktes inte i praktiken eftersom varje bonde brukade sina tegar precis som förut, och någon försäljning veterligt ändå inte förekom. Barnen tog vid där föräldrarna slutat.

Familjen Geweiler hade just byggt ett nytt hus när vi kom dit, de byggde sedan en ny lada, de röjde upp och plöjde ett skogsskifte och var mycket stolta när de bland de första i kolonin (så kallades de tyska byarna) lyckades köpa en fabriksny Mac Cormic slättermaskin. Den drogs av två hästar och sonen Andrej kunde sedan utföra en del legoarbete åt grannarna. I samband med detta köptes en andra häst. Snart skulle det visa sig att detta placerade familjen i kulak-klassen, d.v.s. folkets fiender.

Sommaren 1929 talades det om kollektiviseringen, som naturligtvis var "helt frivillig" för var och en. Snart nog skulle det visa sig att alternativet till frivillighet var Sibirien.

Idyllen från tjugotalet sopad undan

Jag besökte platsen 1965. Jag kände väl igen vägarna men tvivlade ändå om jag kommit rätt, eftersom det inte fanns ett spår av den tätbebyggda byn. Så småningom upptäckte jag små rester av grunden till ett stenhus som jag kände igen. Längre bort upptäckte jag en tydlig nybyggd ladugård, till utseendet närmast av U-landskaraktär. Den tillhörde säkert kolchosen. Kollektiviseringen och kanske det tyska anfallet 1941 hade grundligt sopat undan idyllen från tjugotalet.

När jag är inne på besöket 1965 måste jag berätta om en lustig men typisk händelse. Den ägde rum i en annan del av Strelna, ett par kilometer från den tyska byn. Jag hade sällskap med en vän som kunde mycket om rasduvor och som bespetsade sig på att i Ryssland få se en speciell ras, rsjov. En duva av en sådan ras fick han syn på ett hustak och han dök som en blix in på en kringbyggd gård för att beskåda den närmare. Där blev han som utlänning en lika intressant exotisk uppenbarelse för gårdens ungar. De drog genast iväg med honom till en inre gård, där det fanns flera sådana duvor.

Så dök det opp en i mina ögon typisk gammalkommunist som ropade:

"Hallå, vad skal ni med honom, ni får inte! - Duvor? Här finns inga duvor."

Jag försökte förklara saken och vi vandrade tillsammans i de övrigas spår. Det uppstod lite pinsam tystnad, jag skulle säga något men kom inte på något annat än det för tillfället dummaste. Jag sa:

"Jag har varit här för länge sedan, och jag ser att man har byggt en elfabrik här" (busshållplatsen intill hette "Elfabriken").

"Elfabrik? Nej här finns alls ingen elfabrik", kom svaret. Jag hade nu avslöjat mitt intresse för industrispionage!

Vi är nu framme på innergården och utsätts för den verkliga chocken: intill en 4 meter hög tegelmur reser sig på höga stolpar ett duvslag ca 2 x 2 meter, i design och utförande i toppklass, skyhögt över normal sovjetisk byggstandard. På en stege står min vän och tar med en fickkamera en bild av en duva. Sammanhanget var fullständigt klart: dessa utländska spioner ville föregivande duvintresse fotografera elfabrikens hemligheter.

Gammalkommunistens kroppsspråk berättade tydligt hans inre kamp: att springa och få hit polisen på stubben eller följa de nya signalerna. Detta råkade äga rum samma vecka som Chrustjev befann sig på vänskapsbesök i Stockholm. Så beslöt han sig, vände tvärt och stack med snabba steg mot utgången. Vi följde saktare efter. Efter en stund blev hans steg mera dröjande, så vände han sig om och inväntade oss.

Nu hade jag nästan en halv minut på mig att förbereda min konversation. Jag sa därför: Jag förstår att här har varit stora skador genom kriget". Jag hade dessförinnan lagt märke till att detta område såg ut exakt som jag mindes det från tjugotalet med bl.a. storfurstens magnifika stall och järnvägsstationen. Svaret på min fråga kom blixtnabbt: Här var allting förstört, vi har byggt upp allt på nytt". Så blev det några ord om Chrustjevs Sverigebesök, förhoppningar om evig fred i framtiden och vänskapliga handskakningar till avsked.

Gårdsarbete mot sjukdomar

Den första veckan på landet försökte jag följa läkarens föreskrifter att sola och ta det lugnt. Sedan följde jag med bondefamiljen ut på fältet, fick tag i en hacka och hjälpte till med arbetet. Sedan var det klippt. Jag blev i praktiken en extra dräng på gården, tog i ordentligt och sparade inte på krafterna.

Denna sommar blev avgörande för min hälsa. Efter den sommaren har jag inte varit sjuk någon gång, bortsett från några förkylningar och ålderdomsbesvär på senare år. Jag var nog begåvad med ett ganska bra naturligt immunförsvar från födelsen eftersom jag fick scharlakansfeber och TBC, och däremellan 1922 dysenteri, alltså 3 dödliga sjukdomar i ovanligt lätt form.

Reste till Sverige 1930

1930 var jag färdig på skolan. Någon avgångsexamen förekom inte, ej heller avgångsbetyg. Att komma in på högskola fanns det mycket små utsikter till för mig - jag hade inte den rätta förankringen i arbetarklassen och var utlänning. Därför blev det nästan givet att jag skulle till Sverige. Pappa och mamma började nog också bli oroliga över tecken att jag inte var helt oemottaglig för den överallt, inte minst i skolan, närvarande politiska propagandan.

Just 1928-30 var kollektiviseringen av jordbruket den mest brännande frågan. Sakligt och retoriskt var saken enkel: jordbruket behövde mekaniseras. Bönderna kunde knappast skaffa traktorer och andra maskiner enskilt till sina små gårdar och behövde slå sig ihop. I verkligheten låg tyngdpunkten på det politiska planet. Kolchos (förkortning för kollektiva gårdar) bildades tvångsmässigt under några få år. I allmänhet var de större och mest välsituerade bönderna emot sammanslagningen. De arresterades och sköts i miljontal. Som chef för kolchosen tillsattes en kommunist utifrån, ofta totalt okunnig om jordbruk. Följden blev snabbt livsmedelsbrist. I början av 30-talet återinfördes ransoneringskort för bröd i Leningrad.

I juni 1930 var det dags för mig att lämna föräldrahemmet. Jag måste räkna med att kanske aldrig mer få se föräldrarna och Viktor. Sjalva avskedet blev dramatiskt men snabbt. Halvvägs till stationen upptäckte jag att jag hade glömt passet hemma. Telefon fanns inte. Jag åkte spårvagn hem och sedan till stationen. Tiden blev knapp och springande över torget kom jag till tåget en minut före avgång. Det blev ingen tid till avskedstårar.

FÖRSTA TIDEN I SVERIGE

Eländet som arbetarklassen levde under i väst existerade inte

Bandet till Sovjet bröts fysiskt när den soldat som hängde med på vagnens fotsteg hoppade av mitt på bron över gränslöden Sestra (=syster). Resan var i sig ett äventyr för mig som tidigare aldrig rest längre än 100 km från Leningrad. Jag lade märke till de prydliga finska stationerna med krattade grusgångar och blommor. Ett par timmar i Helsingfors gick jag omkring och förundrades över den ordning och påtagliga välstånd som rådde. Folk var snyggt klädda och jag undrade varför man inte såg mera av det elände som arbetarklassen levde i enligt de sovjetiska lärorerna.

Jag reste med tåg till Åbo och sedan med båt till Stockholm. Det var en underbar helt vindstilla natt och jag satt på däck hela tiden. Sensationen för mig att vara ute på öppet hav med fria horisonter, den vackra skärgårdsleden in till Stockholm, soluppgång, flaggorna i topp på öarna skapade en entré till Sverige som var välkomnande. Dagen var den 6 juni 1930, den svenska flaggans dag. Farbror Costja, Boris, Kickan och Georg mötte mig vid kajen. Tante Manja hade cancer och låg till sängs (och dog kort därefter).

Jag var hos farbror Costja i fem veckor som bl.a. användes för att plugga svenska med Georg. Boris, Georg och jag cyklade också ut till Ingarö och tältade där en vecka. Det var en helt ny erfarenhet för mig. Vi cyklade nog förbi Fågelsången där pappa, mamma och Viktor skulle bo senare.

Praktikplats i Svedala

Farbror Costja hade blivit god vän med en man som hette Nils Fredriksson, en självlärd man, som hade börjat som springpojke och sedan genom arbete och studier kommit upp sig i livet. Han var nu undervisningsråd i Stockholm. Han hade också den goda smaken att gifta sig med dottern till Åbjörn Andersson, en annan man som också börjat från botten och efterhand skapat ett företag som 1930 var det helt dominerande i Svedala (som nu är ett världsomfattande börsnoterat företag som tillverkar tungt maskineri för hantering av sten och malm under namnet Svedala).

Farbror Costja och jag besökte Fredriksson en dag. Han gav mig rådet att sikta på Tekniska Gymnasiet i Malmö. Han ordnade också så att jag fick en praktikplats som elektrikerbiträde i Svedala, trots att vi var mitt i det svåra depressionsåret 1930. Timlön 25 öre visserligen men ändå vid den tiden var det ett hyggligt bidrag till min försörjning. Min förman, en fullt utbildad elektriker, hade 1 krona i timmen, mådde gott, försörjde fru och barn och hade eget hus. Att jag hamnade i Svedala var ett exempel på hur tillfälligheter och personliga förbindelser griper in i ens liv.

Nya lärdomar och arbete i Svedala

Nu började jag ett helt nytt liv. Jag var ensam i en helt ny omgivning. Jag som hittills varit svensk i den ryska omgivningen blev snart känd i hela Svedala som "ryssen". Även språket, den svenska som jag hittills lärt mig, var sällsynt, skånskan lät ju annorlunda. Det vande jag mig dock snart vid. Jag fick hyra ett rum hos en sympatisk gjutarfamilj i ett hus som tillhörde "Gjuteriet", som AB Åbjörn Andersson hette bland folk.

Jag fick vara biträde åt en elektriker, och vi gjorde installationer och reparationer i alla möjliga företag och i privathem. Det var mycket intressant och lärorikt, fackmässigt men också socialt genom att vi kom ut i så olika miljöer och till så olika människor. Alla var nyfikna att prata med mig. Kontakterna med utlandet var inte så vanliga och att träffa en "ryss" var en sensation.

En dag gjorde jag en intressant upptäckt politiskt. Vi höll en vecka på med den elektriska installationen till ett enfamiljshus. Mitt arbete bestod i att med migsel och hammare hugga ut rännor i väggarna där ledningsrören skulle läggas ut. En dag tog vi vägen om bolagets smedja för att rätta till våra verktyg. Det skötte en glad, välnärd och litet sotig man i 30-års åldern om. När vi gått därifrån sa min förman:

"Det är hans hus vi jobbar i".

Jag fattade inte vad han menade. "Hans hus? Är inte han en vanlig smed? En sådan kan väl inte ha eget hus?"
"Jo visst, alla hus runtomkring där du bor ägs av jobbare på gjuteriet!" Jag tänkte på de svältande och frysanter i kapitalismens Europa, som jag läst om i Sovjet.

Sådana erfarenheter bidrog till att jag inte blev till någon glädje för Svedalas 4 (eller var det 6?) kommunister. De var godmodiga skåningar som lyssnade till mina berättelser men som inte försökte argumentera för Sovjet.

Jag acklimatiserades ganska snart i Svedala. Jag umgicks en del med två pojkar i min ålder som arbetade på verkstaden. Någon gång cyklade vi till dansbanan i Bökeberg. Sommaren 1931 cyklade vi till Simrishamn, tog båten till Allinge och cyklade och tältade på Bornholm. Svenskan hade jag inga problem med. Jag hade ju många tillfällen att prata med folk och läste svensk skönlitteratur som jag lånade på biblioteket. Jag arbetade mycket med uttalet, som infödd svensk (född av svenska föräldrar) var jag ju angelägen att inte låta som en utlänning. Emellertid var det ju skånska som jag dagligen hörde, och den hade jag ju ingen chans att lägga mig till med. Mitt främsta föredöme blev en göteborgare som åt på samma pensionat som jag och som talade en utomordentligt välartikulerad "rikssvenska".

Alla tycktes vara mätta och ha en hygglig bostad

När jag nu tänker tillbaka på de två år som jag kom att tillbringa i Svedala slår det mig hur fredligt och smidigt livet tycktes flyta, trots anspråkslösa yttre förhållanden. Jag hade en lön om ca 25 öre i timmen, min förman, en fullt utbildad elektriker med behörighet för starkströms- och svagströmsanläggningar, hade 1 krona i timmen plus något ackord ibland. De flesta verkstadsarbetarna hade mindre. Trots detta levde de flesta familjerna på en inkomst, frun skötte i regel hem och barn. Alla tycktes vara mätta, de flesta visserligen med hjälp av egenodlade potatis och grönsaker. Alla hade en hygglig bostad, min gjutare Persson t.ex. hyrde en trerumslägenhet i företagets hus, 30 à 40 m², visserligen med dass på gården, rinnande kallt vatten endast i köket, vedspis i köket och kokskaminer i rummen. Många hade egna hus, kanske 50 m² i bottenplanet plus hel källare och möjlighet att inreda ytterligare rum på vinden.

Man levde naturligtvis enklare, utan elektriska hushållsmaskiner, en och annan mera välbeställd borgare eller tjänsteman hade dammsugare, rätt många hade nog trampsymaskiner. Ingen hade någon tanke på Mallorca eller semesterresa överhuvudtaget. Semestern för arbetare var f.ö. bara 3 dagar per år, om jag minns rätt.

Alla var hyggligt klädda, på söndagarna hade varje arbetare kavajkostym och hatt men till skillnad från tjänstemännen ingen slips. Jag åt tre stadiga måltider på ett pensionat vid torget. Mina 25 öre i timmen räckte inte till detta, utan jag fick ett visst månatligt bidrag från statliga nämnden för hjälp till rysslandssvenskar.

Nämnden för hjälp till rysslandssvenskar

Denna nämnd är värd några ord: I slutet av 20-talet blev det känt att Stockholms Enskilda Bank hade 13 miljoner kronor inestående på ett konto som tillhörde ryska staten. Sovjetregeringen hade förmodligen inte alls reda på detta konto. I Sverige restes då naturligtvis ett krav på att f.d. rysslandssvenskar skulle ha ersättning för sin nationaliserade egendom (farfars hus t.ex.) innan något betalades ut till Sovjet. Men nix, regeringen bestämde att hela beloppet skulle betalas ut, men inrättade som plåster på såret en mindre fond för hjälp till behövande f.d. rysslandssvenskar.

Främmande fåglar i Trelleborg

På lördagarna arbetade man till klockan ett. Därefter cyklade jag ofta (åkte tåg på vintern) till Trelleborg.

Här måste jag skjuta in en redogörelse för farbror Wolly, den äldsta av bröderna, min gudfar, född 1875, tant Gisela hans fru, och Nony deras dotter ca 10 år äldre än jag. De hade lämnat Ryssland 1927 och farbror Wolly hade nu fått anställning på Gleizmanns tryckfärgsfabrik i Trelleborg. De blev snart allmänt kända, främmande fåglar i Trelleborg. Farbror Wolly, en ståtlig man, rak i ryggen, duktig siffermänniska och en uppslagsbok om historiska fakta. Faster Gisela, en stilig dam, bördig från Warnemünde och, typiskt nog, trots 30 års boende i Ryssland och svenskt medborgarskap, fortfarande 100% tyska. Av henne fick jag snart veta allt som var konstigt och dumt i Sverige, och hur litet en sjuuttonårig grabb hade att säga till om. Detta pressade ner mitt självförtroende, och jag var nog ett par år en något mindre mogen tonåring än jag varit tidigare.

Farbror Wolly led av förnedringen att genom revolutionen i Ryssland ha förvandlats från en välbeställd prokurator till en åldrande korrespondent med högst osäker framtid. Men både han och faster höll stilen med perfekt, ytterst tidsbunden livsföring, perfekt klädsel och dylikt. Under de två år jag bodde i Svedala följde även jag denna ordning och var hos dem ofta från lördag eftermiddag till söndag kväll.

Till rutinen hörde att man tog en promenad fram och tillbaka på Trelleborgs huvudgata på söndagseftermiddagen. Det gjorde många andra människor också. När man mötte bekanta vidtog en högst formell hälsningsceremoni: den man som hade den lägre åldern eller samhällsställningen tog av sig hatten och sänkte den minst till navelhöjd medan han vände huvudet och blicken mot den äldre/högre stående. Den sistnämnde besvarade hälsningen genom att också lyfta på hatten (ingen gick barhuvad). De män som gick i sällskap med de båda bekanta lyfte också på hattarna. Damerna utväxlade behärskade formella leenden.

Min kusin Nony, som då närmade sig 30-års åldern, bodde hemma och hade genom de politiska omständigheterna kommit på mellanhand. Hon hade ingen yrkesutbildning och hade inte haft annat än ett par tillfälliga arbeten i Ryssland, möjligen hindrad av farbror Wolly att ta anställning hos "hundarna" d.v.s. ett sovjetiskt företag. Nu bestämdes det att hon skulle få en tvåårig utbildning till sjukgymnast. Institutet låg i Malmö och hon pendlade dit dagligen på den numera nedlagda järnvägen Trelleborg - Vellinge - Malmö. Det gjorde även en bankman från Vellinge. Det blev samtal, kärlek och äktenskap med bosättning i Trelleborg.

Olyckshändelser och räddning

Under det första året i Svedala råkade jag ut för en olyckshändelse som på grund av min dumhet kunde slutat illa. Jag stod några meter upp på en stege i en migerisal, och plötsligt började stegen glida. Jag tappade koncepterna, släppte stegen och föll handlöst. Som tur var stötte jag i fallet huvudet i ett kvastskäft och träffade därigenom stengolvet inte med huvudet utan med hela sidan, och klarade mig utan större skador. Å andra sidan hade jag senare tillfälle att kanske rädda livet på min förman. Vi arbetade på ett tegelbruk. Eftersom det var ett snustorrt trähus och spänningen bara var 127 volt arbetade vi under spänning. Min förman skulle spanna åt en ledning och höll två tampar i var sin tång i vardera handen. Genom en oförsiktig rörelse fick han ström genom kroppen och därigenom kramp så att han inte kunde släppa taget. Han skrek till och jag uppfattade blixtnabbt situationen och ryckte loss trådarna.

Besökte mormor i Holland

En stor upplevelse samma år, 1931, blev en resa till Holland på inbjudan av mormor, som också sände pengar. För mig som nyss hade mitt livs största resa bak mig var det naturligtvis ett jätteäventyr. Resan gick med båt Malmö - Lübeck och tåg via Hamburg till den Haag och tog två dygn. Mormor hade evakuerats från Petrograd 1919 och bodde nu på ett privatfinansierat äldreboende i Wassenaar någon mil norr om den Haag. Det var lätt att känna igen henne, hon såg ut precis som mamma fast äldre. Hon tog väl hand om mig, och vi gjorde utflykter i hela västra Holland per spårvagn. Mormor dog knappt två år senare.

Fick komma upp på ritkontoret

Åren i Svedala inföll under den svåra depressionen som spred sig i hela den industrialiserade världen efter den berömda börskraschen på Wall Street 1929. En dag hade det gått så långt att permissioner inte kunde undvikas hos AB Åbjörn Andersson. Genom direktör Åbjörnssons vänlighet fick jag då istället komma upp på ritkontoret, där jag fick kopiera ritningar på två sätt. Först genom att ovanpå blyertsritningen lägga ett tunt tyg, som genom någon sorts impregnering gjorts blankt och genomskinligt, och sedan på detta tyg med tusch kopiera den underliggande originalritningen. Sedan i ljuskopieringsapparaten ta ett antal blåkopior för bruk i

verkstaden. Kopiaerna var på den tiden blå med vita linjer och text. Därav det fortfarande använda engelska ordet blueprint.

Underkänd i svenska och engelska

Mot slutet av sommaren 1931 var det dags för mig att söka inträde till Tekniska Gymnasiet i Malmö. Jag fick ledigt en eftermiddag och cyklade in till Malmö för att personligen lämna in min ansökan. På hemvägen fick jag en dramatisk påminnelse om att skånska åskväder var något mycket allvarligare än dem jag kände från Strelna. En natt hade min värd väckt mig mitt i natten och tillrätt att gå och klä på mig för den händelse att blixten skulle slå ner. Nu cyklade jag från Malmö och mötte ett åskväder på en öppen vägsträcka. Så slog en blixtner med en förfärlig knall i en hölada 100 m från mig. Jag fick en liten chock och trampade på för det vilda till nästa by, där jag knackade på hos en familj som jag lärt känna. Hela familjen stod i tamburen iklädda regnkläder och paraplyer. Skulle de ut i detta väder? Nej de stod beredda att rusa ut ifall blixten slog ner.

Så var det dags för inträdesproven till gymnasiet. Jag blev underkänd i svenska och engelska. Svenska var ju kanske förställigt men engelska hade jag ju läst i Ryssland. Det visade sig vara två helt olika program. I Ryssland lärde vi oss i första hand att tala, i Sverige gällde det skriftlig översättning, där varje grammatiskt fel gav minuspoäng. Jag kom alltså inte in, men jag fick fortsätta i Svedala ett år till. Jag var på ritkontoret men under några månader även i tackjärnsgjuteriet. Där fick jag göra formarna av gjutsand och även själv utföra gjutningen. Det gällde att behärska sina rörelser så att man inte fick flytande järn på fötterna.

Nya bekantskaper på Tekniska Gymnasiet

Hösten 1932 var jag bland de 25 av ca 90 sökande som hälsades välkomna. Detta tack vare två Hermodskurser som jag hade avverkat under vintern.

Min bänkkamrat blev en livlig gosse som hette Bertil Trädgårdh. Två bänkar framför satt en annan Bertil, som hette Linse. Med Bertil Trädgårdh fick jag kontakt genast. Vi satt ju bredvid varandra dagligen, han var nyfiken på mitt ryska ursprung, och bjöd snart in mig på torsdagsärter hemma hos hans stora familj. Sommaren 1933 tog Bertil jobb som smörgåsnisse på "Gripsholm" som skulle på Östersjökrusning, bl.a. till Leningrad. Han besökte då mina föräldrar.

F.ö. levde båda Bertilarna i en helt annan värld än jag. De var malmöbor och hade goda kontakter bland pojkar och flickor. För mig var omgivningen helt ny, och min ekonomi tillät inga utsvävningar. Min budget låg på 100 à 120 kr/mån och detta räckte till ett möblerat rum à 25 kr/mån, 3 stadiga måltider dagligen på ett pensionat, och kurslitteratur.

Skoltidning och andra dumheter

Med studierna hade jag inga problem varken i naturvetenskapliga och tekniska ämnen eller språk. Mina betyg var i allmänhet bland de bästa i klassen. I avgångsbetyg var jag en av de två som fick a i svenska, det högsta betyg som förekom.

Mina goda betyg gav mig en viss ställning i klassen, och det gjorde att man ibland gärna sökte mitt stöd vilket inte alltid var så lyckat för mig. En gång blev jag lockad att tillsammans med två andra åstadkomma en skoltidning med KTH:s Blandaren som förebild, och tjäna en slant på det. Vi fick ihop några sidor material ur äldre föregångare i branschen, några skabrösa skämt, och stencilerade upp ett antal exemplar. Det finansiella utbytet blev mycket obetydligt, den moraliska förlusten större. En lektor som tillfrågades vad han tyckte om tidningen, svarade: "mot dumheten kämpar gudarna förgäves".

Mot slutet av sista terminen anslöt jag mig till två andra som inför en viktig matematikskrivning bad rektorn skärpa övervakningen. Tanken var att ett, på grund av fusket, fel resultat kunde påverka betygsnivån och därmed våra chanser att komma in på högskola. Detta blev känt och utlöste inga vänliga kommentarer från kamraterna.

Efter ca ett år på Tekniska Gymnasiet fick jag besked att jag i fortsättningen inte kunde få något stöd från Nämnden för hjälp till utlandssvenskar. Jag rådgjorde med rektor Montén, som tycktes hinna med allt, inklusive egen matematikundervisning, med endast en vaktmästare som personal. Rektorn upplyste om att man kunde söka statens räntefria lån och gav mig en skriftlig rekommendation. Jag fick ett lån om 1000 kr, och lika mycket nästa år.

Tidig specialist i framtidsbransch

Våren 1935 var jag klar med teknisk studentexamen och fick kallas ingenjör. Nu skulle jag söka in till Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm och utbilda mig till elektroingenjör, som jag tänkt sedan 12-års-åldern. Men så hände något. En kväll ringde en lektor på skolan som jag inte haft som lärare och frågade om jag inte skulle vara intresserad av en anställning hos en liten firma i Malmö, AB K.J. Levin. Firman var en av pionjärerna i en ny bransch, den arbetade med medelstora helautomatiska kylanläggningar för mindre livsmedelsfabriker, restauranger och dylikt. Intern utbildning i Malmö och hos den amerikanska leverantören av kompressoraggregaten utlovades.

Nu var goda råd dyra: 4 års studier och 4 års studieskulder eller alternativet att bli en tidig specialist i en framtidsbransch och börja tjäna pengar genast. Efter ett par dagars betänketid valde jag det senare alternativet. Rätt eller fel? Ingen vet det i dag. Vedertagen begynnelselönen var 200 kr/mån för gymnasiingenjörer och 300 kr/mån för civilingenjörer. Jag vill minnas att jag fick 250 kr från början med löfte om 300 när jag på nyåret skulle flytta till Stockholm och ta hand om kylsidan på filialen där. Det blev en jobbig tid, men intressant och lärorik. Jag hyrde ett möblerat rum och umgicks mycket med farbror Costja och kusinerna och deras vänner. Att jag kunde vara i Stockholm just vid denna tiden var lyckligt av två orsaker.

Den ena var att jag parallellt med jobbet kunde som specialstuderande läsa två ämnen på Tekniska Högskolan - termodynamik och kylteknik.

Den andra orsaken var att pappa, mamma, Viktor, farmor och faster Jenny kom till Sverige hösten 1937. Förhållandena i Sovjet blev allt svårare, det svenska konsulatet i Leningrad stängdes osv. Samtidigt hade farbror Costja beslutat att försöka starta en liten minkfarm och köpt ett litet ställe, Fågelsången, på Ingarö.

Fågelsången

Det blev bestämt att pappa skulle sköta minkarna och att hela familjen skulle bo i stugan på Ingarö.

Det blev en minst sagt revolutionerande ändring i familjens livssituation. Från en stadsvåning till en stuga på rena landsbygden med några få grannar hundratalet meter ifrån. Totalt mörker, 80 meter till landsvägen dit vägen måste skottas. Som tur var låg lanthandelen bara ett hundra meter bort och den fungerade även som poststation. Stugan var av primitivaste slag, utan vatten och avlopp och med utedass. Men det mest positiva var att man inte behövde frukta att en polisbil stannade utanför om natten för att hämta någon.

Vi satte naturligtvis igång med olika arbeten för att förbättra förhållandena och det var lägligt att jag fanns i Stockholm och kunde komma ut på lördagar och söndagar.

Jag hann göra undan en sak till under Stockholmsvistelsen - värnplikten. Jag blev uttagen till flottan och hade gjort en månads rekrytutbildning i Karlskrona hösten 1935, och då avancerat till flaggkorpral. Resten fick jag göra i form av tjänst på Marinförvaltningen i Stockholm. Jag fick konstruera kylanläggningen till ett planerat pansarskepp. Jag bodde kvar i min bostad som var ett hyresrum, och kunde hjälpligt sköta mitt arbete hos Levins.

De annorlunda nya grannarna väckte naturligtvis stor nyfikenhet i trakten. Att få besök från Sovjet hände inte varje dag. En och annan gjorde sig ett ärende, någon kunde lite tyska eller franska. Av familjen var det ju bara pappa som man kunde kommunicera med på svenska, med någon svårighet.

Den bästa kontakten med omgivningen etablerade snart nog Viktor, då 14 år gammal. Barn har ju en förmåga att förstå varandra utan speciella språkkunskaper. Viktor sattes i Ingarö folkskola och hade snart inga svårigheter att hänga med i undervisningen. Han fick så goda relationer med sina jämnåriga att en av dem, Inga Wallin, så småningom blev, och fortfarande är, fru Tullander. Anmärkningsvärt är också hur snabbt min mamma, då i femtiårsåldern, lärde sig att tala ganska flytande svenska, och hon kunde snart skriva långa brev på svenska, om än inte helt felfria. Även faster Jenny kunde snart göra sig förstådd. Farmor var helt blind och satt mest stilla tills hon dog 1941.

En poäng i sammanhanget är urvalet av de möbler som våra utvandrare valde att ta med sig. Ledstjärnan var att hedra farfars minne och ta vara på möbler som han ritat och som tillverkats på hans verkstad. Den största av dessa var ett stort middagsbord, där tre klaffar med tillhörande benpar kunde dras ut i varje ända, allt i gedignaste massiv ek, vikt några hundra kilo. Hur man lyckats få in bordet utan att först riva huset är för mig en gåta. Även övriga möbler var stora och tunga.

Efterhand ljusnade situationen något, farbror Costjas 20 minkar ersattes med tiden av 600 egna höns och livet gick vidare under knapphetens bleka stjärna men i sund lantlig miljö och i frid och säkerhet. Jag ryser när jag tänker på att om de stannat i Leningrad två år till hade de fångats i den tyska inringningen och lämnats att svälta ihjäl.

AMERIKARESAN

Med "Gripsholm" från Göteborg

Min vistelse i Stockholm inträffade sålunda under en mycket lämplig period men den blev inte så lång. 1938 skar det sig mellan bolagets tekniske chef och den koleriska direktören K.J. Levin. Jag blev nu erbjuden att flytta till Malmö och tillträda som teknisk chef. Dessförinnan skulle jag till Detroit på 3 månader. Jag skulle resa genast, men måste vänta eftersom situationen i världen såg så hotande ut i samband med Sudet-krisen. Samma dag som radion meddelade att Neville Chamberlain skulle flyga till München för att tala med Hitler gick jag in till Levin och föreslog att jag skulle beställa amerikabiljetten.

Det blev bestämt att jag skulle resa i början av oktober 1938 med "Gripsholm" från Göteborg, och stanna borta 3 månader. Det var ett otroligt äventyr för mig. En amerikaresa var en stor händelse på den tiden. Svenska Amerikalinjens passagerarbåtar seglade ca 2 gånger per månad från Göteborg till New York. Tilläggsplatsen i Göteborg var det s.k. betongskjulet, en enkel byggnad i grå betong med hela långsidan mot älven helt öppen, så när som på ett järnräcke, så att hundratals personer kunde stå där och vinka till passagerarna som i sin tur kunde stå på flera öppna däck. När bogserare började dra ut fartyget från kaj kastades mängder av serpentiner mellan båt och kaj och revs efterhand av när avståndet blev för stort. En blåsorkester spelade och avslutade sin konsert med svenska och amerikanska nationalsången.

Första morgonen, ute på Nordsjön, började med en helt ny upplevelse: sjögång. Vid frukostbordet kräktes jag helt plötsligt på bordet utan att ha känt illamående innan. Min bordsgranne behöll fattningen. Jag lyckades ta mig upp på akterdäck, där jag låg i en däckstol ett par timmar och såg horisonten åka upp och ned. Sjögången var måttlig men Gripsholm med sina 18 000 ton stampade redigt ändå. Fram på eftermiddagen rådde mig en medpassagerare att gå till baren där bartendern visste att blanda till en drink som ofelbart hjälpte mot sjösjuka. Drinken gjorde kanske någon nytta, men blåsten avtog och resten av resan gick över en nästan stilla ocean.

Jag reste i andra klass och hade en massa trevliga medpassagerare som spelade shufferboard, gick på bio, dansade, simmade i bassäng, umgicks på däck och åt fyra dagliga måltider, interfolierade med varm buljong och kaffe på däck eller i salong. En intressant social skillnad mellan Sverige och USA noterade jag då: på Gripsholm kunde man om man ville fritt röra sig mellan första och andra klass, däremot var gränsen mot tredje klass bevakad och förbjuden att passera, i varje fall "uppåt". På den amerikanska båten som jag reste hem med, låg denna bevakade gräns mellan första och andra klass. Det krävdes en lång palaver med vakten för att jag skulle få lov att ta en bild framåt från första klass däck.

Norge Division Borg-Warner Corporation

Efter tio sköna dagar till sjöss kom vi en söndag morgon till New York. Jag blev mött av en god vän till K.J. Levin, som var representant för Vin- och Spritcentralen i USA. Han och hans fru tog hand om mig första dagen. Efter ytterligare någon dag tog jag tåget till Detroit och huvudkontoret för the Norge Division Borg-Warner Corporation. Den sistnämnda var en stor koncern som tillverkade bromsar och andra komponenter för bilindustrin. Norge var ett relativt nystartat företag som tillverkade kylskåp, oljebrännare och kolstokers (apparater för eldning med krossat stenkol i villapannor). Namnet hade man tagit efter luftskeppet Norge med vilket Amundsen några år tidigare hade flugit mot nordpolen. Det associerade till kyla.

Jag blev väl omhändertagen och rörde mig i deras fabriker, kontor och återförsäljare i bl.a. Detroit, Muscegon Heights vid Michigan-sjön och Philadelphia.

Jag la snart märke till samma annorlunda sociala rangordning som på båtarna. I Sverige gick en gräns mellan arbetare, som duade varandra, och tjänstemän som hade krage och slips och tilltalades med "herr" eller "ingenjören". Titeln var viktig och "ni" måste undvikas, vilket f.ö. ledde till underliga språkliga konstruktioner som "är det till att ha varit i stan?" eller "has det bil?". I Amerika hejade ingenjörerna på

arbetarna och tilltalade dem med förnamn medan man med stor respekt närmade sig de högsta cheferna, "the executives".

Möte med Mr. Borg

Under min tid i Detroit inträffade den årliga kongressen för återförsäljarna i USA och jag blev inbjuden att delta i den. Den avslutades med en middag för ett par hundra personer. Middagen inleddes med en öppen bar som varade minst en timme. Jag blev kallad att hälsa på Mr. Borg, som hade svenska rötter. Mr. Borg hade uppenbarligen redan tagit några drinkar, och jag hälsade på honom lättsamt och avspänt. Sedan kröp det fram att Mr. Borg var president i den stora Borg-Warner Corporation. Han presiderade vid middagsbordet, där f.ö. isvatten var den enda dryck som serverades. När han skulle hålla sitt hälsningsanförande tog han ett stadigt tag i bordet och började med: "Gentlemen, I arise with considerable difficulty".

Tiden gick fort. Miljöerna växlade mellan arbete/studier på skilda nivåer och platser. Jag åkte bil en tidig morgon från Detroit till Muscogon Height, ett tiotal mil norrut vid Michigan-sjön. Vid ett stoppljus var det en man som verkade vilja säga något och jag höll på att veva ner rutan för att höra bättre. Min kompis som körde bilen skrek förskräckt: "Lås dörren!". En morgon berättade en handlare att han blivit rånad kvällen innan - beklagligt men inget märkvärdigt.

I Philadelphia följde jag under en veckas tid en italiensk serviceman på hans olika uppdrag. Vi hälsade också på hans familj. En medlem satt i fängelse för sitt samröre med maffian. Intressant var också erfarenheten från sista dagen i Philadelphia. Chefen för firman tog mig med på en lunch på sin klubb (man visade gärna upp sina vänner från fjärran land). Efter lunchen föreslog han att vi skulle ta en drink på en annan restaurang som sedan följdes av flera drinkar på flera restauranter. Kl. ½ 2 på natten var vi tillbaka på kontoret för att hämta mina grejor eftersom jag skulle med ett tidigt tåg till New York. Han ringde på dörren och det dröjde. Jag undrade varför inte chefen hade egen nyckel till kontoret. Jo det hade han men nu var nattvakten där och om han upptäcker något som rör sig så skjuter han först och tittar sedan efter vem det är (eller var). Det var intressanta erfarenheter för en yngling som just lärt sig att man i Sverige kunde lägga ett paket utanför dörren ifall ingen var hemma för tillfället. Ingen stal det.

Mötet med släktingarna i Amerika

En intressant upplevelse i Amerika blev också mötet med släktingarna. Farfar hade en syster som hade utvandrat till USA. Farmor hade bevarat ett brev som farfar hade fått från henne 1911. Sedan dess verkar de inte ha haft någon kontakt. Jag hade fått med mig detta brev och skrev till polisen i Rockford, Illinois, med förfrågan om de kunde hjälpa mig. Efter några dagar fick jag svar och adress till hennes efterlevande.

Så blev det bestämt att jag skulle fara ut dit en söndag när jag var i Chicago. Det är inte många mil därifrån till Rockford, som 1939 ännu var en mycket svensk stad. Det syntes bl.a. på affärsskyltarna, där låg bagare Pettersson granne med skomakare Svensson o.s.v. Jag tror att jag då ännu kunde ta tåget. Från stationen tog jag en taxi till angiven adress. Nu var spänningen stor: skulle taxin stanna utanför en magnifik villa med swimmingpool eller köra ut i slummen. Tyvärr blev det närmast det sistnämnda alternativet. Det äldre par, han systerson till min farfar, tog vänligt emot mig, han hade i glädjen tydligt tagit ett par järn i förväg. Så småningom kom deras barn, en son och två döttrar, det kom en reporter från lokaltidningen och gjorde intervju, det blev mat och dryck och vänlig stämning men allt tyvärr präglad av stor fattigdom. Den äldste sonen var egen byggmästare och var tydligen bäst etablerad. Honom höll jag sedan brevkontakt med i flera år.

Jag besökte Rockford även i 1965 och träffade då de båda systrarna och den enes man. Läget var inte bättre och jag bidrog med en dumhet: jag tog med mig en flaska whisky och gav den till mannen. Han tackade och försvann. Systrarna gav till ett förskräckt utrop men hindrade mig inte. Det visade sig att mannen var månadsalkoholist. Kanske miste han sitt jobb genom min välvilja.

I februari 1939 reste jag hem med m/s Amerika till Le Havre och sedan med tåg via Paris och Hamburg. Det låg spänning i luften i Europa. Tyskarna hade ockuperat Tjeckoslovakien i strid med Münchenfördraget ett par månader innan. På tåget till Hamburg krävde konduktören att jag skulle betala 50 pfennig för platsbiljett. Det kunde jag inte eftersom det gällde restriktioner för valutaväxling och jag kunde få tyska mark först i Hamburg. I Osnabrück delades tåget i vagnar mot Hamburg och Berlin. Konduktören skulle till Berlin. Plikten tillät inte honom att efterskänka 50 pfennig och ej heller att acceptera annan valuta. I desperation kastade han sig mot fönstret, drog ner det och skrek över hela bangården: "halt den Zug, ich muss mit!". En amerikan i kupén förbarmade sig över den stackars mannen och gav honom 50 pfennig!

JAG SLÅR ROT I SKÅNE

Teknisk chef på K.J. Levin

Så var jag då i Malmö som teknisk chef. Firman var nu etablerad i en egen fabriksbyggnad i södra Malmö och där tillverkades hantverksmässigt kylskåp för restauranger, sjukhus och liknande samt kylelement för kylskåp och kylrum. Kompressoraggregaten kom från USA. Varje anläggning måste individuellt planeras, kalkyleras tekniskt och kostnadsmissigt, säljas, installeras och sedan även vid behov servas.

Det var en intressant men jobbig tid. Det var inte råd till mer personal än absolut nödvändigt och mycket låg på mig personligen. Jag bodde åter i mitt gamla rum hos paret Selma och Oskar Ekström på Bellevue villaområde och cyklade till jobbet. Jag tjänade 800 kronor i månaden, vilket var en hög lön på den tiden, och kunde egentligen leva på en högre standard och skaffa bil. Jag ville dock först etablera en litet stabilare ekonomi och även stödja mamma, pappa och Viktor. De hade ju då inga inkomster och Viktor bodde hemma och läste in studentkursen på Hermods Korrespondentinstitut, vilket var den snabbaste och billigaste vägen till studenten.

Beredskapstiden

Den 1 september 1939 kom KJ (Levin) in på mitt rum på morgonen. Han hade hört nyheterna i radio. "Nu har tyskarna satt igång", meddelade han. Kriget hade börjat. Det stod klart att det inte rörde sig om en lokal sammanstötning. England och Frankrike hade lovat att bistå Polen. En ödesmättad stämning spred sig i staden. Warshava bombades från luften första dagen. Någon dag senare gick en grekisk båt på en tysk mina utanför Falsterbo. Skulle Sverige kunna stanna utanför kriget? Det tog inte mer än ett par veckor att dela upp Polen mellan Tyskland och Sovjet. Sedan tvingades de baltiska staterna en efter en att underkasta sig Sovjet och ockuperades. Så var det Finlands tur. Statsminister Paasikivi kallades till Moskva. Det blev en eller två ytterligare resor. Det stod klart att Finland vägrade att böja sig under Sovjet. Så kom det ryska angreppet.

Den finska hållningen väckte stor sympati hos alla människor. Sverige kunde inte blanda sig i kriget militärt men stod öppet på Finlands sida. Sverige var officiellt inte neutralt utan "icke krigförande". Det hölls möten och gjordes insamlingar av pengar, mat och materiel till Finland, en del frivilliga deltog i kriget. Krigsrapporterna var utförliga och följdes med spänning. De lät optimistiska till en början och berättade om illa utrustade ryska trupper som hade svårt att röra sig i snön och likviderades i stora antal av lättroliga finnar på skidor. Men övermakten segrade och finnarna måste ge upp.

Bara ett par månader senare, den 9 april 1940 kom nästa chock: ockupationen av Danmark och Norge. Nu var det dags för Sverige - skulle tyskarna komma i morgon eller i övermorgon? Landstormen inkallades och iklädde sig uniformer från 1915. Per-Albin Hansson, socialdemokratisk statsminister i den samlingsregering som bildades vid krigsutbrottet, förklarade med sin trygga skånska stämma: "Sveriges beredskap är god!". Bönderna runt Malmö beordrades på natten att parkera lantbruksmaskiner på Bulltofta flygfält för att förhindra tyska landningar.

Ljusn slocknade på andra sidan Öresund och en tid blev det mörkläggnings i Malmö också. Efterhand påverkades det dagliga livet på olika sätt. Det kom beslag och ransonering mot kuponger på allt flera varor. Bensin stoppades i handeln men förvånansvärt snabbt dök det upp gegasaggregat från olika tillverkare. De kunde drivas med kubb av bok eller björk eller med träkol. Det krävdes fortfarande olja och däck för att kunna köra och de kunde endast köpas på licens som tilldelades sådana som behövde bilen i sitt arbete.

Jag åkte en gång med en handelsresande i Värmland för att sälja kyldiskar till lanthandlare. Vi måste stanna mitt i skogen för att fylla på träkol ur en papperssäck. Det kom en vindpust och blåste kolstybb i ansiktet på min kompis. Han svor: "Jävla Hitler som ställer till det så här!":

Margareta kommer in i mitt liv

Efterhand som vårt lager av kompressoraggregat tog slut stannade verksamheten hos K.J. Levin mer och mer av och det var klart att jag måste se mig om efter någon annan sysselsättning. Under tiden dök det upp en annan sak som fängade mitt intresse. Skidfrämjandet hade en sportanläggning med restaurang, skid- och vandringsspår nära Höör mitt i Skåne. På söndagarna gick det speciella sporttåg dit med ett par godsvagnar där man kunde ställa in skidorna.

Den första krigsvintern 1939-40 var ovanligt kall. Den stoppade tyskarnas offensiv mot Moskva, och den gav också ett ordentligt snötäcke i Skåne. Jag for gärna ut med dessa sporttåg till Frostavallen som anläggningen hette. En gång, när jag som vanligt läste tidningen på tåget, sa en kvinna mitt emot mig någonting. Det ena ordet gav det andra och vi pratade en stund. Hon gick av vid hållplatsen Frostavallen och jag fortsatte till Höör. Båda skulle vi sedan skida till restaurangen, och när jag kom in där hade den "sluga" kvinnan placerat sig vid ett bord alldeles vid ingången. Det blev förstås sällskap vid maten och på turen tillbaka till Malmö. Innan vi skiljdes fick jag veta att hon hette Margareta Christensson och jag fick även hennes telefonnummer. Kanske skulle vi göra sällskap en annan söndag.

Det blev det och till och med en biltur på landet i chefens gengasbil och sedan möten och promenader och bio och kondis någon gång men inga större utsvävningar. Jag var som ovan nämnts sparsam och Margareta hade det mycket knapert. Hon bodde med sin mor och sina två något äldre systrar i en tvårumslägenhet på Sallerupsvägen. Hennes far var död sedan ett tiotal år tillbaka.

Dessa omständigheter besvarade dock inte oss särskilt mycket. Ingen av oss hade tidigare smakat på ett rikare liv och situationen i krigets skugga hade lagt sordin på utelivet i stan. Man kunde ju inte ens ta sig en tur till Köpenhamn.

För senare tiders barn kan det verka lustigt att vi hade träffats några gånger innan fröken Christensson föreslog att vi skulle "lägga bort titlarna" och säga du och förnamn till varandra. Etiketten föreskrev att förslaget skulle komma från kvinnan.

Vi spelade bridge då och då med mitt värdfolk Selma och Oskar Ekström. Vi trivdes gott med varandra och hade många gemensamma intressen, skidåkning och promenader, naturen. Margareta kunde mycket trots att hon fick avbryta skolgången efter sin fars död. Hon var allmänt receptiv och läste mycket, och vi hade ingen brist på samtalsämnen när vi var tillsammans.

Trots detta tvekade jag länge innan jag friade. Jag ville vara någorlunda säker på att vi skulle kunna hålla ihop i längden. Till slut, när vi känt varandra ett år, tog jag steget under en lång kvällspromenad, och Margareta sa "ja" utan tvekan.

Vi växlade ringar en kväll ute på bryggan till Ribersborgs badhus. Det var februari 1941. Så småningom kunde vi cykla ut och träffa Margaretas släkt på bygden. Hennes äldre bror Christen arrenderade en gård, Håslövgården, och senare en till, Ångavallen. Den yngre brodern, Thure, var inspektor på en annan gård, Almlied. Moster Olga, änka sedan många år, bodde med sina ogifta barn, Hanna och Sigurd, på en ägandes gård, Vintriegården.

Jag blev överallt mycket vänligt mottagen, och för mig kändes det på något sätt skönt att få denna förankring i den skånska myllan. Det hade ju inte gått stort mer än tio år sedan min omplantering till Sverige.

Margareta möter min släkt

Före dessa utflykter, bara ett par veckor efter förlovningen, for vi till Stockholm och Ingarö. Mötet med min släkt måste ha varit en blandad upplevelse för Margareta. Av praktiska skäl kom vi först till farbror Costja på Odengatan. På kvällen skulle vi på mitt förslag gå på Operan, klädda i frack och motsvarande blåsa som seden bjöd. Sederna hade emellertid snabbt ändrats i krigstid, och nu var dirigenten och jag de enda som hade frack. När vi återkom till farbror Costja hade kusinerna Boris och Georg också klätt om till frack och kusin Margareta "Kickan" hade en festblåsa. Det blev en festlig avslutning på kvällen.

Nästa morgon tog vi bussen ut till Ingarö och här utsattes Margareta för några chockartade upplevelser. Men hon behöll fattningen och bröt inte förlovningen. Den första chocken kom vid busshållplatsen där hela familjen hade mött upp. Pappa gav henne en stor kram och kysste henne. Sådant gjorde man inte i Sverige. Hon var snarare inställd på att ta blivande svärfar i hand och niga för honom.

Den andra chocken kom i huset. Det var ju en enkel stuga, där vi hade börjat göra förbättringar. Den "största" var att farbror Costja hade låtit bygga till ett vindfång och i detta även ett enkelt dass med tunna för att familjen skulle slippa ta sig till ett utedass. Detta ledde tyvärr till att det första man mötte när man närmade sig huset var en ordentlig stank. I köket fanns varken vatten eller avlopp. En hink med brunsvatten och en med diskvatten och matavfall stod i ett hörn vid dörren. Margaretas fars lagårdskarl och mjölkerska hade nog på sin tid ändå en diskbank och en utslagsvask, kanske till och med en handpump i köket.

Men den positiva mottagningen och hjärtligheten var inte att ta fel på och det etablerade sig snart ett mycket gott och förtroendefullt förhållande. Framåt sommaren drogs Margareta med någon diffus infektion som inte ville ge med sig. Då blev det bestämt att hon skulle fara till Ingarö och vara där på landet en tid. Detta var ett lyckligt beslut. Infektionen gav med sig, och Margareta fick ett fäste i sin nya familj, och dessutom blev ju alla tvungna att tala svenska.

Margareta hade fem syskon

Jag har inte nämnt förut att Margareta sedan flera år arbetade på kontoret i det då ledande damvaruhuset Bekå vid Gustav Adolfs torg i Malmö. En äldre kusin till henne, Ester, var där chefens högra hand och ansvarade för alla varuinköp.

Margaretas äldsta syster, Signe, drev en damfrisering tillsammans med en annan frisörskas och system Edith var förestånderska för Malmö stads centrala tvättinrättning. Den näst yngsta system (Margareta var yngst), Elisabet, skilde sig från de mycket ordentliga Signe och Edith genom ett lättare och mera glättigt sinne och hade under några år skött Bekås reklam. Hon var gift med Gert Holmqvist som var meteorolog på Bulltofta, mycket begåvad men bohemisk i sitt levnadssätt. Det berättades att han en gång till svärmors förtvivlan hade infunnit sig på en bjudning med en vit och en svart strumpa. Sådant underlättade för mig att snart inta positionen som svärmors dröm.

Margaretas fem syskon utgjorde en krets som obrottsligt och troget höll ihop trots mycket svåra ekonomiska förhållanden under deras bästa ungdomstid - och delvis även senare. De stödde varandra, bodde kvar i eller omkring Malmö och umgicks flitigt.

Det blev ett enkelt bröllop

Nu var vi alltså förlovade och skulle gifta oss. Datum blev fastställt till lördagen den 11 oktober 1941 och vi valde Limhamns kyrka, eftersom jag var skriven i den församlingen och vi tyckte det skulle bli trevligt med lantlig omgivning. Vi hyrde en våning på Sigtunagatan, en modern tvårummare med öppen spis. Varför vi fastnade för den kommer jag inte ihåg. Kanske blev jag lockad av att ha Södervärns järnvägsstation rakt nedanför våra fönster. Hur som helst, vi skulle inte bo i våningen visade det sig.

Som jag berättat förut, avstannade verksamheten hos Levins på grund av importsvårigheterna. Jag hade skrivit till Electrolux, som hade fått igång tillverkning av kylkompressorer hos Ljungmans verkstäder i Malmö, och frågat om de kunde ha bruk för mig. Ett par veckor senare blev jag på kvällen uppringd av en direktör Herman Reinius på Electrolux som var i Malmö. Han hade fått min ansökan och undrade om jag hade släktingar som hade bott grannar med honom i Råsunda i början av 20-talet. På mitt svar att det var min farbrors familj sa han: "Bra, då räknar jag med att ni också är en anständig människa. Kan ni komma till Savoy och träffa mig? Det blev supé och avtal om anställning som ansvarig för den kommersiella kylavdelningen i Göteborg. Det blev bestämt att jag skulle tillträda den 13 oktober 1941 och då infinna mig i Stockholm för en veckas inkörning.

Dessförinnan skulle bröllopet äga rum, men det fick inte kosta mycket. Jag hade visserligen en hygglig inkomst (den skulle bli något lägre hos Electrolux än hos Levins) men Margaretas lön var minimal och varken Margaretas mor eller mina föräldrar hade möjligheten att bidra med något. Dessutom var det ransonering och kupongtvång på alla restauranger. Det blev därför bestämt att bröllopsmiddagen skulle avätas hemma hos Lisa och Gert, som hade bäst plats. Huvudrätten skulle Christen bestå med i form av duvor som han och jag sköt i hans stora hölada i Håslöv.

Antalet middagsgäster fick begränsas mycket snävt med hänsyn både till ekonomin och utrymmet kring bordet. Från min sida blev det bara pappa och mamma, och kusinerna Nony, Margareta och Georg.

Efter middagen for vi till Sigtunagatan, där jag lyfte min fru över tröskeln, som seden bjöd. Vi skålade i någon sorts skumpa som då kallades champagne och tillbringade natten i de två sängar som utgjorde vårt enda möblemang. Övriga möbler och annat som vi hunnit köpa hade vi dirigerat om direkt till Göteborg.

På söndagsmorgonen var vi litet vilsna. Vad skulle vi nu hitta på? Bröllopsresa? Vi hade inte tänkt så långt. Vi bestämde oss för att ta tåget ner till Trelleborg, till farbror Wolly, faster Gisela och Nony, dit pappa och mamma var bjudna på middag.

Margareta var nog också besviken över att inte ha fått en morgongåva, men jag hade aldrig hört talas om en sådan sed.

Mot kvällen var vi tillbaka i Malmö, och då följde Margareta mig till stationen och nattåget mot Stockholm. Signe och Edith kom också dit för att Margareta skulle slippa gå ensam genom den mörkklagda staden. Innan jag gick ombord på tåget skulle jag ge Margareta en kyss. Gjorde man sådant offentligt? Jo då nu var vi ju lagligen gifta, så det passade sig.

Jag nämnde nyss den mörkklagda staden. Jo Malmö och åtminstone västra delen av Skåne var mörkklagda några månader efter den tyska ockupationen av Danmark. All gatubelysning var släkt, alla fönster helt täckta med tjocka svarta draperier eller masonitskivor, de få bilarna körde med parkeringsljus och cykellykorna var avskärmade uppåt.

GÖTEBORGSTIDEN

Ny stad, nytt jobb

Jag for alltså till Stockholm och blev bekant med den handfull personer som utgjorde den s.k. "kyl B" avdelningen. Till skillnad från huvudrörelsen, som sålde serietillverkade absorptionskylskåp för hushåll, sysslade kyl B med medelstora kylskåp och kylrum för restauranger, livsmedelsaffärer, vissa industrier, sjukhus, o.s.v. Dessa anläggningar konstruerades och tillverkades individuellt, vilket i varje enskilt fall krävde besök på platsen och arbete med konstruktion, utformning och priskalkylering, och inte minst försäljningsinsats. Drömjobb för en säljande ingenjör men tyvärr alltför knöligt för Electrolux' raka organisation och därtill med dålig lönsamhet. Mera därom senare. Så länge det varade trivdes jag utmärkt och rörde mig bland alla möjliga företag i hela västra Sverige.

Inkörningsveckan i Stockholm gick snabbt och på lördag eftermiddag satt jag på tåget till Göteborg. Margareta mötte mig på stationen, vi for till vår våning som hade hunnit bli nytapetserad. Våra möbler hade kommit fram och skulle nu utplaceras. Nu skulle vi börja ett helt nytt liv. Vi två utan släkt i närheten, ny stad, nytt jobb. Det kändes högtidligt och förväntansfullt.

Vi kände snart av den speciella göteborgsatmosfären, mest naturligtvis hos medarbetarna på mitt kontor och i husorganet Göteborgs Morgonpost. Det är svårt att precisera vad den bestod i men den kändes klart annorlunda än den i Stockholm eller Skåne. Gamla göteborgare hade sina speciella inköps- och näringsställen, ofta långt ifrån fashionabla, och damerna på kontoret förmedlade gärna sådana tips till Margareta.

Göteborg var för oss båda en helt obekant stad. Vi hade tidigare varit där någon enstaka dag var för sig. Margareta hade hållit viss kontakt med en klasskamrat från skolan i Lund, Gunhild, som var gift med en advokat i Göteborg, Per Folmer. Henne tog Margareta kontakt med och vi umgicks sedan ganska mycket.

Vi fick också vänner på nära håll. Jag hade i Malmö lärt känna en man i samma ålder som brukade äta middag på samma restaurang som jag. Vi kom underfund med att vi båda var på väg att gifta oss och det visade sig att vi båda skulle byta jobb och flytta till Göteborg. Utan någon avsiktlig samordning bokade vi vigsel i samma kyrka, klockslaget direkt efter varandra. Mindre överraskande var att vi hade hyrt våning ett par kvarter från varandra. Johanneberg var den nya bebyggelsen som unga människor drogs till.

Margareta hade förmanat mig när jag for till Göteborg för att hyra en våning att jag skulle försöka få tag på en med lite fri utsikt. Hon blev nöjd. Från vår balkong på sjunde våningen hade vi 180° ostörd utsikt från Backa kyrka till Mölndal och på den tiden en liten skog framför oss.

Vi har fått en SON

Margareta var mycket bestämd: nu skulle det inte sökas något jobb utan nu skulle hon vara hemma och bilda familj. Mycket riktigt visade det sig ganska snart att både Margareta och Solveig Bergendahl, som vår granne hette, var gravida. Som moderna unga människor hade vi insupit att man nu inte daltade med bilvande mammor. Vi skulle leva som vanligt och motionera flitigt. Vi deltog i ett slädparti och vandrade. Vid ett tillfälle pulsade vi i snö över ett fält. Det blev för mycket. Margareta fick missfall, medan Bergendahls fick en redig son i rätt tid.

Efter denna läxa var vi försiktigare och den 21 augusti 1943 på morgonen var det dags att ta taxi till Sahlgrenska. Vid middagstiden fick jag besked att allt hade gått bra och att jag fått en son. Jag kom fram till sjukhuset i rätt ögonblick för att hoppa in i den hiss där Bengt transporterades från förlossningssalen till avdelningen. Rutinmässigt fick Margareta stanna på sjukhuset en vecka. När jag skulle hämta hem mor och barn bar en sköterska babyn fram till taxin. Där fick jag överta bördan och jag minns den känsla som i detta ögonblick genomströmmade mig. Detta var ett stycke av mig, jag hade fått en SON. Tidigare hade jag tyckt att det var roligt att allt hade gått så bra men det känslomässiga engagemanget kom genom denna kroppskontakt.

Vi räknade oss, som sagt var, till moderna människor och följde anvisningar i moderna böcker och på barnavårdscentralen. Sträng ordning skulle iakttas, mat på bestämda tider, inget daltande, grät barnet fick det göra det. Så låter det inte längre idag, och vi var inte heller så bokstavstroga senare, men jag hoppas att Bengt inte tagit skada av den behandlingen.

Pojken växte och utvecklades mycket bra. Vi hade hyrt en våg och han vägdes regelbundet och resultatet prickades in på en kurva. Margareta hade gott om mjölk, och hon fick som ammande moder extra matkuponger. Jag minns att speciellt tilldelningen av ost var så riklig att även jag fick glädje av den.

När vi var ute med barnvagnen var det ofta jag som körde den. Detta var långt ifrån självklart på den tiden. En söndagseftermiddag promenerade Gunnar Bergendahl och jag med var sin barnvagn på Avenyn och Götaplatsen och vi kände oss som riktiga avantgardepappor.

Vi trivdes stort med vårt liv. Ute i världen rasade kriget och tyskarnas frammarsch började bromsas upp inte minst på grund av att även vintern 1941-42 blev osedvanligt kall och snörik. Men vi var relativt oberörda. Jag hade varit inkallad några månader till beredskapstjänst i Malmö, men för tillfället var det ingen som brydde sig om mig.

Vårt möblemang bestod av:

1. Ett komplett sovrumsmöblemang som vi hade köpt direkt från en fabrik i Bjärnum genom förmedling av en god vän.
2. Fem massiva ekstolar tillverkade på farfars verkstad i Ryssland.
3. Ett till dessa passande matbord som vi hade beställt hos en snickare i Malmö för ca. 150 kronor.
4. En gungstol, som vi hade köpt trävit och själva behandlat.
5. En egenhändigt tillverkad dyschatell (med beställd madrass) som kunde tjänstgöra som gästsäng.
6. Ett köksbord med två stolar.
7. Ett skrivbord av egen design tillverkat hos K.J. Levin.
8. Ett par små väggsåp från Ryssland, ritade av farfar och ett ryskt väggur. Snart köpte vi en begagnad radio.

Hus i Lerum

Vi hade inte stora krav på levnadsstandard och det fanns under krigsåren ej heller stora möjligheter till utsvävningar. Jag hade en inkomst av 500 à 600 kronor inklusive provision. Skatten tänkte man inte på så mycket, den översteg inte 10 % av inkomsten. Vi sände varje månad ett bidrag till familjen på Ingarö.

Trots detta kunde vi - det låter som en saga idag - redan sommaren 1944 intressera oss för ett hus i Lerum. Vi tittade på ett ganska gammalt tvåvåningshus, som skulle kosta under 20 000 kronor, varav vi kunde betala 7500 kr. kontant. När mäklaren fick klart för sig att vi kunde betala så mycket kontant, meddelade den kloka kvinnan två dagar senare att huset var sålt men att hon hade ett annat på förslag. Detta var ett helt nybyggt reveterat hus om ca. 100 m² boyta plus garage och källare, och vi föll för det direkt. Priset var 35 000. Halva tomten om ca. 1500 m² utgjordes av en härlig skogsbacke. Vägen till en badvik i sjön Aspen var bara 100 m.

När vi flyttade in i november behagade vädrets makter inte vara särskilt välkomnande. Det regnade flyttningsdagen och i stort sett hela månaden framåt. Vi hade omedelbart låtit plöja upp den plana delen av tomten för att vara klara att plantera och anlägga gräsmatta på våren. Vår 15-månaders son gick redan duktigt

men plumsade naturligtvis i den våta lerjorden då och då. Som tur var hade tekniken då kommit så långt att man kunde köpa overaller passande 15-månaders herrar.

Huset hade en modern panna, egentligen avsedd för koks, som var det vanliga på den tiden. Koks var emellertid ransonerat, och enfamiljshus på den skogrika landsbygden fick ingen tilldelning. Vi fick en hektoliter för att torka ut det nybyggda huset. F.ö. fick vi leta rätt på en bonde som kunde leverera ved, meterved. Att såga och hugga den var god motion under vintern. Eldningsproceduren bestod i att jag eldade upp pannan på morgonen. Margareta passade sedan på när temperaturen kom upp i ca. 60°. Då öppnade hon flera fönster, vädrade intensivt i 5 minuter och släppte sedan det varma vattnet på elementen. Det fungerade utmärkt.

Vi var nu i sjunde himmelen. Vi ägde själva ett hus och en tomt! Snart ställde vi till en inflyttningsfest för göteborgsvännerna.

Vi fick snart även vänner runt omkring. Bredvid oss hade ett barnlöst göteborgspar, Winlöf, sin fritidsstuga. På den andra sidan vägen bodde ett barnlöst par, Koppermann, som senare fick ett finskt krigsbarn, Tuula, något äldre än Astrid. Bredvid Koppermanns bodde Anderssons som fick en flicka som sedan blev klasskamrat med Astrid. Ovanför vår ekbacke bodde familjen Lindberg. De hade stort umgänge och vi kom snart in i deras vänkrets. De hade två adopterade barn, något äldre än våra.

Det var praktiskt att umgås med Lindbergs. Vi kunde bara lägga av telefonen när vi var hos dem. Sedan ringde vi då och då upp vårt nummer. Om vi hörde klockan ticka visste vi att förbindelsen fungerade. Skulle ett barn gråta kunde vi springa hem på ett par minuter.

Två flickor med olika läggning

Jag talar här om barnen och ligger därmed före min berättelse. Vid inflyttningen hade vi ju bara Bengt men flera skulle komma. På kvällen den 13 augusti 1945 kände Margareta att det var dags, och vi tog en taxi till Göteborgs Privata Förlossningshem vid Molinsgatan. Där lämnade jag Margareta och återvände med samma bil. Att vara med vid förlossningen kom då inte ifråga, och jag hade ju också Bengt att ta hand om. Jag hade inte stort mer än hunnit i säng när telefonen ringde. Allt hade gått bra. En välskapad flicka hade anlänt. Klockan var då mindre än en timme in på den 14 augusti.

Nu blev det ommöblering i sovrummet. Sängarna åkte ut och vi satte istället ben på resårbottnarna, som ställdes i vinkel längs väggarna och vips fick vi plats med en barnsäng och ett skötbord.

Två år senare, den 20 september 1947, var det dags för ny färd till Göteborgs Privata. Det lustiga är att flickorna redan vid födseln tycktes antyda sin läggning. Alltid snabba Astrid, med handling samtidigt (om inte före) tanken, kom till världen snabbt och plötsligt. Förtänksamma och alltid väl planerande Karin anpassade sin ankomst till en vardagsmorgon just i lagom tid för att vi skulle kunna få skjuts med Curt Koppermann när han körde till kontoret. Allt hade gått bra även med Karin. När jag fick se henne genom en glasruta (inte röra!) la jag märke till hennes långa smala fingrar, och vi trodde att hon skulle bli pianist.

Nu tyckte Margareta att hon behövde litet hjälp i hushållet. Viktor hade ett förslag: han kände en utexaminerad barnsköterska som behövde praktik och miljöbyte. Sagt och gjort: Inga anlände omgående och den blivande svägerskan vann snabbt allas hjärtan. Vår levnadsstil var fortfarande enkel: jag mötte Inga vid tåget genom att cykla ned med två cyklar!

Vi var nu en hel familj med ett eget hus och trädgård i skön omgivning. Vi fick efterhand trevliga umgängesvänner, deltog i en bridekurs, delade på ett abonnemang till Konserthuset så att Margareta och jag for in till Göteborg varannan torsdag medan den andra var hos barnen.

Vi var medvetet lyckliga och sade oss att vad som än händer oss senare i livet, så kommer vi alltid att minnas dessa år i Lerum som en lycklig tid. När jag skriver detta har jag på väggen framför mig en solig bild tagen på vår altan av tre glada ungar sittande i en pappkartong. Bilden illustrerar gott stämningen under Lerum-tiden.

Från Kyl-B till Luxor

På min tjänst hände följande: den ur min synpunkt intressanta tekniskt merkantila verksamheten varade bara ca. två år. En dag blev jag kallad till direktör Reinius i Stockholm. När jag dök upp på avdelningen väckte det förvåning och någon anade genast oråd: nu plockar dom bort Tullander, och då är detta första spiken i Kyl-

B:s likkista. Han fick rätt. Reinius berättade att man beslutat avveckla Kyl-B, avdelningen för kommersiell kyla. Den passade inte in i organisationen och gick med förlust. Emellertid skulle chefen för Voltas Göteborgskontor sluta och jag erbjöds nu att efterträda honom. Lönen skulle bli ungefär densamma som förut, ca. 25 000 om året. Min uppgift skulle vara att sälja dammsugare till järnhandlare och andra återförsäljare i västra Sverige. Det lät ju inte speciellt inspirerande, men jag tyckte att jag kunde arbeta med detta tills det dök upp något intressantare.

Jobbet blev också delvis annorlunda än tänkt. 1945, kort efter krigets slut, stoppades all verkstadsindustri av en strejk, som kom att vara ett halvår. Detta inträffade alltså vid en tidpunkt när det krigshärjade Europa var berett att köpa så mycket svenska industriprodukter som kunde produceras! Voltas lager av dammsugare minskade snabbt och vårt arbete övergick från försäljning till ransonering.

Mitt i detta dog plötsligt chefen för Electrolux göteborgskontor och jag blev utsedd till efterträdare. Under då rådande förhållanden kunde jag tills vidare även stå kvar som chef för konkurrenten Volta. Först måste jag emellertid själv gå igenom ekluten och knacka dörr. Under ca. en månad gick jag igenom samtliga hushåll i Skara och en del omgivningar och sålde något över 30 dammsugare.

Arbetet i Göteborg gick rätt bra. Jag hade ca. 30 försäljare och ett tjugotal annan personal på kontor, lager och verkstad. Vi trivdes väl med varandra och åstadkom hyggliga resultat. Jag var dock på det klara med att jag inte ville fortsätta med detta jobb ytterligare de 25 år som återstod till pensionen. Jag sökte andra arbeten, i första hand som marknadschef, och var kallad till flera intervjuer.

Till slut kom den rätta kontakten; Luxor i Motala. Margareta accepterade flyttningen genast, hon var inställd på att mitt arbete kunde betyda flyttning och vi båda tyckte det var skönt att det inte blev Stockholm. Bengt fällde en tår när han fick veta om flyttningen men blev genast mera positiv när han fick veta att Motala låg vid Göta Kanal som hade slussar. Flickorna tyckte att det var spännande med en ny bostadsort.

Pappa eldar, Mi tittar på

Innan jag lämnar Lerum-epoken vill jag rädda några spridda minnen från glömskan. Till en början vill jag nämna att alla barn blev vederbörligen kyrkligt döpta, Bengt i Johannebergs-kyrkan i Göteborg, Astrid i Lerums kyrka och Karin hemma eftersom Lerums kyrka var stängd för reparation. Gudföräldrar var, för Bengt Viktor och Signe, för Astrid kusin Margareta och Gunnar Begendahl och för Karin Lisa och Bertil Trägårdh. Lisa blev i sista stund förhindrad att resa, det hände något med Gert, därför ryckte Gunhild Folmer in som stand-in och höll Karin under dopet. Enligt Tullander-sed fick alla automatiskt sina andra namn efter gudfar respektive gudmor.

Bengt började gå redigt ganska tidigt. När vi flyttade till Lerum och han var ca. 15 månader gammal klarade han sig gott i stövlar och overall på den allt annat än jämna tomten. Men han var ovanligt tyst ganska länge och vi började bli smått oroliga. Men så lossnade det plötsligt fram emot vårsidan. Jag höll på att bränna kvistar och löv, som man gjorde på den tiden, Bengt var i närheten och yttrade plötsligt en hel mening: "pappa eldar, Mi (Bengt) tittar på". Det blev triumftåg till mamma direkt.

Ett minne till om Bengt: året är 1950-51, Bengt är 7-8 år, han har fått en cykel och cyklar till Aludden skola någon kilometer hemifrån. Många morgnar hinner han dessförinnan cykla ner till Aspedalens hållplats för att se det nya motorvagnståget (expresståget) "Göteborgaren", som går till Stockholm med ett enda stopp på vägen. En del förare börjar känna igen honom och vinkar när de passerar.

Astrid går i Aludden skola i Aspenäs. Hon har en jämnårig väninna, Marita Andersson, och de är oskiljaktiga och håller god kontakt ännu 50 år senare.

Karin är inte mer än 5 år när vi flyttar och visar redan anlag för ordning och planering. Vi hade en bok om Tjatte, Knatte och Fnatte som hade rätt mycket text på ett dussintal sidor. Karin "läste" hela boken utantill och vände blad på rätt ställe långt innan hon kunde stava.

En tillfällig familjemedlem sommaren 1946 blev Charlotte, ca 10 år gammal. Det kom en vädjan från någon hjälporganisation att ta emot ett holländskt barn som behövde äta upp sig efter krigsåren. För mig kändes det som ett välkommet tillfälle att tacka för de livsmedelspaket som min mormor sände oss från Holland till Ryssland 1921. Margareta var genast med på noterna.

Med dåliga bromsar till Ingarö och andra dumheter

Ytterligare några lösryckta minen från Lerum. Omkring 1950 köpte vi vår första bil, en Ford V-8, 15 år gammal, med mekaniska bromsar och utan vindrutetorkare för 3000 kronor. När jag skulle köra hem nedför en ganska brant backe i södra Lerum räckte inte ettans växel, 4-hjulsbromsar + handbroms till för att kontrollera farten utan bilen accelererade. För att få stopp på den måste jag köra snett in på ett trädgårdsstaket.

Detta hindrade inte att jag en dag körde från Lerum till Ingarö med alla tre barnen. Det tog 16 timmar. Anledningen var den att Margareta åter drogs med en utdragen lungåkomma liknande den hon hade under förlovningstiden. Luftombyte ansågs vara enda möjligheten att få ordning på kroppen och så beslöt vi att hon skulle till Österrike för 3 veckor.

Detta var inte helt enkelt, Europa var ju ännu i hög grad präglad av kriget. Hon reste med tåget. Vistelsen i Alperna gjorde henne gott och hon kände sig frisk när hon kom hem. Barnen skickades nu hem med det nya motorvagnståget "Göteborgaren", som stannade bara i Skövde och där inga dörrar öppnades på vägen för övrigt. Kloka människor skakade på huvudet och tyckte att vi tog för stora risker men vi litade på den tågvana reseledaren Bengt som ju var hela 6 år gammal. Det gick lyckligt trots att tåget var avsevärt försenat. Några äldre människor uppskattade att ungarna hjälpt dem att fördriva den långa väntetiden.

Vi gjorde flera dumheter än så. Faktiskt kan jag nu själv vid 86 års ålder skaka på huvudet och fråga: hur kunde vi? - och hur hade vi råd?

Englandsresa

Men hur som helst, på hösten 1948 reste Margareta och jag med svenska Lloyd till London. Den traditionsrika linjen hade återupptagit trafiken och för oss var det en stor upplevelse att åter få komma till utlandet efter krigsårens avspärning. Inte nog med det, på sjön gällde ingen matransonering, det var stora och rikliga måltider.

Vi kom till London på morgonen och la till vid en pontonbrygga för att ett par timmar senare vid högvatten kunna gå in i en hamnbassäng, Millwall Dock. Slussportarna stängdes därefter. De påföljande dagarna ordnades en busstransport till City på morgonen och tillbaka till dockan på eftermiddagen i tid till middagen ombord. Vi bodde också ombord.

Första kvällen beslöt vi att utnyttja tiden i London bättre och struntade i bussen. Vi tog vid 8-tiden en spårvagn som tog oss ut till alltmera folktomma och mörkare delar av East End. Vi började känna oss osäkra. Av de fåtaliga passagerarna var det ingen som kände till Millwall Dock. Till slut var det en stor hamnarbetare som skulle av i närheten. I det nästan totala mörkret ledde han oss fram till en flera meter hög plåtport till hamnområdet och slog på den. Så småningom öppnades porten (till båten eller till en röverkula??). Efter en försiktig vandring i mörkret kom vi förbi en magasinsbyggnad - och där låg vår "Svecia" välkomnande med alla ljus tända.

Hur var det med barnen då? Jo, vi hade rekvirerat mamma från Ingarö, som ensam fick sköta hem och barn. Vi dödade troligen våra samveten med att det måste vara roligt för henne att få umgås med sina barn helt på egen hand.

Jag kan också tillägga att vi besökte det engelska Electrolux-bolaget i London och i Luton. Förbindelserna över gränserna var då ännu sparsamma och vi blev mottagna och trakterade mycket generösare än vad som betingades av min blygsamma ställning i bolaget.

Livet återvände efter krigets fasor. Electrolux-folket var hopträngda i några rum vid Regent Street men kämpade på. S:t Paul's Cathedral tronade nästan oskadd bland kvarter helt jämnade med marken. Vi såg också helt nybyggda hyreshus. Värmekällan i dessa var fortfarande en öppen spis och till varje lägenhet hörde ett kolförråd i trapphuset.

Kunde bli tvingade att fly västerut

Hösten 1949 inledde radion en kurs i spanska och jag beslöt att jag skulle försöka följa med den allvarligt. Det var inte bara allmänt språkintresse som låg bakom. Sydamerika drog till sig stort intresse som de stora möjligheternas kontinent. För min del bevakade jag också med stor oro sovjetmaktens förhåvanden.

Östersjöns syd- och östkust var helt ockuperade, Finland helt under rysk kontroll, det kalla kriget och Berlinblockaden var ett faktum. Vi var inte helt främmande för tanken att en dag behöva emigrera/fly västerut. Vi var f.ö. en dag i Göteborg för att vinka av Margaretas tyska vänner, familjen Brüggemann, till Brasilien.

I detta sammanhang måste en barnhistoria räddas åt framtiden. Brüggemann reste med en av Jonsson-båtarna och vi hade suttit och pratat med dem i deras hytt. Fartygets exakta avgångstid var inte känd, det berodde på lasten. Så vi sa adjö och gick i land. Nere på kajen frågar Astrid (ca. 5 år) besviket: "men var är den stora båten då, får vi inte se den? Hon kunde inte föreställa sig att den stora plåtväggen framför henne var båten. Det stora kriget i världen var nu slut men osäkerheten över framtiden var stor. Kanske bidrog min stora uppmärksamhet på Ryssland och min kännedom om den sovjetiska verkligheten till att jag hade svårt att delta i den besinningslösa glädje som präglade hela Göteborg när den tyska kapitulationen den 7 maj 1945 blev känd. Ryssarna stod ju på Rügen efter en allt snabbare framryckning genom Polen och östra Tyskland. Var det vår tur nu att bli invaderade?"

Från Göteborg i isvind

Den spanska språkkursen hade väckt ett visst intresse för Spanien. Även f.ö. började Spanien dyka upp som turistmål. Någon resebyrå ordnade bussresor, ca. 4 veckor. SAS startade en billighetslinje kallad "Nattparisaren" med en DC-3:a som flög från Kastrup klockan 12 på natten och landade på le Bourget vid Paris vid 4-tiden. DC-3:an var en välkänd pålitlig slitvarg som hade tillverkats i stora antal under kriget men som efter dagens syn var synnerligen primitiv i fråga om komforten.

Hur det nu var bestämde vi oss för att resa. Barnen? Jo, Margareta hade träffat en gammal bekant som nu bodde med sin man i Göteborg, i en lägenhet. Skulle det inte vara lockande för dem att tillbringa ett par vårveckor på landet i sällskap med tre söta ungar? Jo, så småningom efter en middag i Lerum insåg de att det kanske var något att försöka.

En dag i april var de installerade i Lerum och vi startade söderut i vår gamla Ford med lagom slitna däck. "Vi" var Margareta, jag och Karin, inte tre år fyllda, som skulle bo hos tant Selma i Malmö, min f.d. hyresvärdinna. Omständigheterna var inte de allra bästa. Margareta hade åter drabbats av en svår förkylning och mådde illa, men vi var på väg söderut, så allt skulle ordna sig. I Varberg mötte vi snö. Trots oplogade vägar, tvivelaktiga däck och min, efter bilfria krigsår, begränsade körvana kom vi så småningom fram till Malmö.

Karin började omedelbart, målmedvetet installera sig i sitt rum hos Selma Ekström. Antagligen låg Margareta och jag över hos mostrarna (Signe och Edith). Nästa dag hämtade vi Thure på gården Almlid. Han körde oss till Köpenhamnsbåten och tog hand om bilen och framemot midnatt satt vi i vänthallen på Kastrup. Det var småkallt, Margareta var hes och kunde knappt tala och ute rådde halv storm med iskristaller vinande i luften. Men om några timmar skulle vi ju vara i den parisiska våren och då skulle hesheten försvinna bums. Värdet tillät inte att passagerarna embarkerade planet på vanligt sätt. Vi fick åka buss in i den stora hangaren, embarkera där, och först därefter drogs planet ut på plattan. För Margareta var detta den första, för mig den andra flygturen i livet.

Till sommar i Madrid

Ankomsten till Paris låg ett snäpp under våra förväntningar. Temperaturen ungefär samma som i Köpenhamn, visserligen ingen snö, folktomt, sura franska tullare, oeldade lokaler. En markering dock att vi kommit en bit hemifrån: vi tog var sin cognac kl. 5 på morgonen. Därefter gav vi oss ut på stan, naturligt nog så dags på dagen till le Halles, där kommersen pågick som bäst med kött och grönsaker. Vi åt varm löksoppa på en liten sylta.

Efter en vandring i stan flög vi vidare och landade tidigt på kvällen i Madrid och mötte äntligen sommaren (nästan). Under ett par dagar i Madrid besökte vi chefen för det spanska Electrolux-bolaget, som tillika var svensk konsul. När han fick reda på våra resplaner sände han genast iväg ett bud till en resebyrå att ordna biljetten. Litet väl omständligt tyckte vi, men fullt motiverat enligt spanska förhållanden, skulle det visa sig.

Kl. 22 avreste vi med tåget från Madrid och kom vid 16-tiden nästa dag till Granada. Vi hade god tid att beundra det spanska landskapet med den röda jorden. Tågets hastighet översteg nog inte 70 km/tim. I Granada, liksom i fortsättningen på de flesta ställen, bodde vi i små trevliga och rena familjehotell för ca. 7

kronor dygnet inklusive dubbelrum och två måltider. Två nackdelar vållade bekymmer: frukost existerade inte och toaletterna saknade ibland toalettpapper.

Hasardiös bussresa och krångliga tågresor

Nästa resestapp var en bussfärd över Sierra Nevada till Malaga. Vi hade dagen innan försäkrat oss om två förstaklassbiljetter. Detta visade sig innebära att vi fick sitta på en av de två främsta bänkarna närmast chauffören. Själva bussen var däremot långt från första klass utan gammal och skraltig. Vagnskorgen med instrumentbrädan rörde sig åtskilliga centimeter i förhållande till chassiet representerat av motorhuv och ratten.

I första byn stannade vi, chauffören gick in i en köttaffär och lånade en stor slaktarkniv. Med den fixade han någonting under huvan och vi kunde köra vidare. På utförssträckorna lade chauffören in tvåans växel men på grund av de slitna kuggarna i växellådan tenderade växelspaken att hoppa ut. För att hindra detta hade man fixat en ögla av läder, som kunde läggas över spaken. I besvärliga situationer vände sig föraren om och log mot de bleka utlänningarna i första klass. (Det fanns ett par till förutom oss, ett göteborgspar skulle det visa sig.)

Det var intressant att komma ner till Andalusien, ett Sydeuropa som var helt nytt för oss. Det var intressant att minnas det när vi var där omkring 1985 bland alla höga hotell och turistanläggningar. Nu åkte vi buss till badorten Torremolinos, då en ganska öde by med en lanthandel och en väg utefter de branta niporna mot havet. Utefter vägen låg grottorna, utgrävda långt in i berget. De var permanenta bostäder för många familjer.

Vår nästa förflyttning skulle vara tåg till Sevilla. Visa av tidigare erfarenheter gick vi redan första dagen in på en resebyrå och beställde biljetter. De kunde avhämtas nästa dag. Nästa dag fanns de inte klara. Vi skulle vänta en stund. När vi åter sa att vi då lika gärna kunde komma igen imorgon, tog pojken av sina cykelklämmor och gick in igen!

Hur som helst, vi kom iväg. Tåget visade sig vara en ganska liten och väl använd dieseldriven rälsbuss, proppfull med resande och koffertar. Vi skilde oss klart från övriga passagerare, och vår granne ville gärna föra en konversation med oss. Konstigt nog var han inte helt utan framgång. Den knappt 5 månader långa spanska kursen hade varit förvånansvärt effektiv. Jag hade visserligen tagit den på allvar, lyssnat ordentligt en halvtimme varje söndag och sedan rabblat de spanska texterna utantill på vägen till och från tåget i Lerum. Nu klarade vi oss i stort sett gott i ett Spanien där ingen människa talade annat än spanska, åtminstone inte på de småhotell och krogar där vi rörde oss.

Efter att par dagar i Sevilla skulle vi ta natttåget till Madrid. Nu gick vi direkt till stationen och ställde oss i kö till kassan. En bärare erbjöd sig då att stå i vårt ställe, men blev avspisad ganska bryskt. Nu hade vi fått nog av alla typer som försökte berika sig på vår bekostnad och nu var vi ju tillräckligt erfarna själva. Antagligen var detta förhastad högfärd, ty i kassan var biljetterna till Madrid plötsligt slut. Vi kunde bara få biljetter till Cordoba.

Vi kom i alla fall med tåget, och i god tid före Cordoba hade jag förpassat mig alldeles till utgången. Nu skulle den svenska organisationen vinna över den spanska slöheten! Så fort tåget stannat sprang jag till kassan, och där fanns inga människor vare sig före eller efter mig. 2 enkla till Madrid gick som en dans. Så flög vi med en synnerligen begagnad DC-3a till Barcelona och efter ytterligare ett par dagar vidare till Paris, denna gång med ett riktigt elegant tvåmotorigt plan från Air France. Vi fick t.o.m. en fin lunch med vin ombord.

Vi var nu åter i Paris, mycket nöjda med vår resa, smått malliga över att ha varit så duktiga och klarat alla äventyr och konstiga kommunikationer. Vi hade nu sovit en natt i Paris och nästa natt kl. 4 på morgonen skulle vi flyga hem med Nattparisaren. Vi gick in på SAS Cityterminal för att få biljetterna bekräftade och då uppdagades den hemska sanningen att kl. 4 det datum hade inträffat den natt vi sov på hotellet. Vi fick nu en extra dag i Paris men det var inte så roligt. Vi kom med ett reguljärt plan på eftermiddagen men fick betala mellanskillnaden i pris.

Slut på Lerumstiden

Som avslutning på Lerumstiden vill jag säga att vi hade turen att slippa svårare sjukdomar och våra tre barn utvecklade sig bra. Bengt och Astrid hade kikhosta och då turades Margareta och jag om att sova i barnrummet för att vakta sjuklingen. Astrid fick en infektion med hög feber en vecka före vår Spanienresa

och fick tas in på Alingsås lasarett. Sedan kom hon hem och den fantastiske provinsialläkaren Tore Nyman lovade hålla ett öga på henne och försäkrade att vi kunde åka. Tore Nyman var typisk för den tidens plikttrogna provinsialläkare: ensam läkare i en kommun med 5000 invånare, öppen mottagning, hembesök, 24 timmars jour 7 dagar i veckan.

LUXOR

Vi trivdes alla gott i Lerum men vi var ändå beredda att behöva flytta en dag i samband med mitt byte av jobb. Att fortsätta traggla med dammsugare ytterligare ett tjugotal år verkade inte särskilt lockande.

En dag svarade jag på en annons från Luxor i Motala som behövde en ny försäljningschef med anledning av att den nuvarande skulle flytta till Sydafrika. Denne visade sig vara Lars, son till Luxors grundare och ägare, Axel Holstensson. Vi kom snabbt överens, jag skulle en lön om 25000 kr om året, få tjänstebostad i form av en stor villa med stor trädgård nära Varamobaden för 250 kr pr månad. Lika mycket plus fri bensin och service skulle jag få i ersättning för egen bil. Den gamla Forden med mekaniska bromsar dög nu naturligtvis inte. Margareta ville ha en Volvo 444. Jag ansåg att en Opel Kapitän åtminstone något mer matchade de amerikanska storåk som mina försäljare disponerade. Tyvärr fick jag min vilja igenom. Opeln var ingen succé.

Hösten 1952 flyttade vi alltså till Motala. Vi var alla positivt spända inför flyttningen. Bengt fällde visserligen en tår inför skilsmässan från Lerum men återfick humöret snabbt när han fick reda på att det fanns slussar i Motala.

För mig var första tiden på Luxor fylld av nya, mest positiva upplevelser. Jag hade ju kommit upp i en högre division, fick hela landet som arbetsfält och tio försäljare plus en del kontorspersonal att basa över. Luxor var näst Philips det största radioföretaget. Jag hade också turen att komma in i branschen vid en mycket intressant tidpunkt. Det hade under åren innan pågått långvariga och dyrbara patentprocesser där närmast Philips och Aga beskyllde Luxor för patentintrång. Nu hade striderna bilagts och Luxor hade gått in som medlem i branschorganisationen SRL. Denna hade ett kansli i Stockholm och de försäljningsansvariga från medlemsföretagen träffades en gång i månaden för att behandla aktuella frågor. Mötet avslutades med en god middag, och detta bidrog till en kamratlig stämning mellan oss konkurrenter.

Tekniskt stod branschen inför en revolution. 1952 sände AB Radiotjänst ett program på lång- och mellanvåg. Vi tillverkade och sålde radiomottagare och radiogrammofoner i stora gedigna trälådor. Luxor hade just bakom sig stora framgångar med sina trådspelare. TV började skymta vid horisonten. Danmark hade börjat regelbundna sändningar. I svenska riksdagen diskuterades det för och emot. Så kom nyheterna slag i slag: FM, transistorer, LP-skivor, bandspelare, TV, färg-TV, videobandspelare och senare hela IT-teknologin. Det gällde att hänga med och arbete saknades inte vare sig i Motala eller inom SRL, där nyheterna ofta krävde nya regler och avtal.

För mig fanns det alltså inga fritidsproblem. Barnen fick nya kamrater genom skolan, Smedsby skola som låg tvärs över vägen. De hade också överlag trevliga lärare. Margareta hade det däremot motigare. Det fanns inga naturliga kontakter och det kom fram att Lars Holstenssons emigration inte var helt frivillig utan en följd av en konflikt med fadern. Omgivningens sympatier var delade, många tyckte nog synd om sonen och de var reserverade och avvaktande inför den nya, i Motala helt okända, försäljningschefen och även hans familj.

Så småningom hittade jag en bekant från Electrolux, Karl Schweitz. Vi började umgås och spela bridge och det gav i sin tur nya kontakter, bl.a. Gösta och Inga Nordström och deras dotter Lena som förblev våra nära vänner i flera år. Margareta gick in i husmoderföreningen och blev dess ordförande.

En viktig händelse under Motalatiden blev golfen som dök upp i Motala omkring 1960. Vi kom med i den pionjärgrupp om cirka 70 personer som bildade Motala-Vadstena golfklubb och började spela på en provisorisk bana i Vadstena. Efter några år fanns det två klubbar och två artonhålsbanor i Motala och i Vadstena. Vårt golfintresse har sedan bestått och fortplantat sig nedåt generationerna.

GRUNDIG

Nya sopkvastar

Vi trivdes alla gott i Motala, men jag ville ändå hålla ögonen öppna för möjligheten till avancemang på annat håll och jag måste också räkna med att yngre krafter kunde tränga sig före på Luxor. Gubbar över 50 ansågs inte längre värda så mycket.

En dag fick jag erbjudande att bli VD för Svenska Grundig AB. Jag var nere i Fürth och begärde då 100 000 kr i årslön. Detta ansågs för mycket och saken förföll.

Ett par år senare återkom de med en ny förfrågan. Den nya VD:n hade begått självmord, och detta förbättrade inte Grundigs dåliga anseende som arbetsgivare. Trots detta var jag intresserad av många skäl.

På Luxor hade utvecklingen gått ett par steg i den riktning jag befarat. VD Sture Näslund hade slutat. Det var ganska klart att hans efterträdare inte skulle bli gammal på jobbet och troligen efterträdas av en yngre framåtsträvande civilekonom, som tycktes uppskattas av Axel Holstensson. Då skulle nya kvastar sopa bort gamla försäljningschefen.

Hemma hade Bengt flyttat till Stockholm tillsammans med Bente, Astrid hade tagit studenten och läste nu i Göteborg och Karin skulle ta studenten om ett par månader. Vi kunde alltså flytta från Motala utan konsekvenser för familjen. Dessutom var det redan beslutat att Grundigs huvudkontor skulle flytta från Stockholm till Malmö, och dit flyttade Margareta och jag gärna.

Bricka i tysk maktkamp

Grundigs dåliga rykte som arbetsplats bekräftades omedelbart, och mina första år blev mycket dramatiska, och det var inte utan att jag fick viss förståelse för min företrädares handlingssätt. Redan när jag på utsatt dag kom till Fürth för anställningsförhandling möttes jag till min förvåning inte av försäljningsdirektören, som jag kände sedan mitt förra besök, utan av ekonomidirektören. Efter kort förhandling skrevs kontrakt på 3 år med lön 90-95-100 000 kr.

Det visade sig mycket snart att jag blivit utnyttjad som bricka i en maktkamp. När försäljningsdirektören kom hem från sin resa och fick reda på vad som hänt sa han naturligtvis att Tullander var det sämst möjliga alternativet som aldrig kan accepteras. Ekonomidirektören var inte stoltare karl än att han reste till Malmö och begärde att jag skulle gå med på en ändring av uppsägningstiden från 3 år till 6 månader. Vilket jag naturligtvis vägrade. Tysken hotade då att stämma mig och sa helt enkelt att Grundig var ett rikt bolag som hade råd att driva en process - till skillnad från mig. Jag replikerade då helt fräckt att det inte gjorde mig något, eftersom jag hade en försäkring som täckte sådana kostnader - och då blev det tyst om detta.

Någon tid senare landade ekonomichefen tillsammans med försäljningsdirektören med bolagets plan på Bulltofta och framförde samma krav på 6 månaders uppsägningstid. Före lunchen besökte jag en advokat, kusin till Bertil Linse, som Bertil hade ordnat tid hos, och blev styrkt i min inställning att vägra ändring av kontraktet. Jag hade svårt att uppskatta maten till lunchen men stod på mig trots att tiden gick och piloten måste ordna ny starttid ett par gånger.

Första året blev oerhört påfrestande med ständiga besök från Tyskland och villiga rapportörer om allt som ansågs fel i det svenska bolaget. Så småningom ebbade ansträngningarna ut och vi kunde arbeta mera normalt. Två år före normal pensionstid avgick jag som VD och blev arbetande styrelseledamot på deltid. Jag kunde glädja mig åt att de enda två år som Svenska Grundig gick med vinst inträffade under min VD-tid.

VD för företagshälsovården

Ca. 3 år efter min slutliga avgång blev jag återkallad för att rycka in som vice VD under min efterträdares sjukdom. Detta varade 15 månader.

Under mellantiden blev jag erbjuden att bli VD för en hälsovårdscentral som bekostades av ca. 90 företag, däribland Grundig. Företagshälsovården var en ganska ny företeelse, tillkommen efter ett landsomfattande avtal mellan de centrala arbetsgivare - och fackorganisationerna. Denna anställning gav mig en god inblick i hur ineffektiv och tungrodd en sådan organisation kan bli med en styrelse på 6 - 7 personer och 3 (eller 4?) fackföreningar. Den tid som ägnades patienterna var mycket liten i jämförelse med den som gick åt för persons- och organisationsfrågor.

FRAMTIDSDRÖMMAR

Med denna redogörelse för mina sista år av yrkesverksamhet tänker jag sluta min berättelse. Vad som under dessa år hände inom familjen känner ni, mina kära barn och efterhand barnbarn, själva till. I skrivande stund är Måns Erik Holger det senaste skottet på familjeträdet.

För mig återstår inte så mycket mer att utträta. Min framtidsdröm gäller inte att bli 100 år gammal utan snarare att få sluta i tid innan man blir ett kolli på långvården som måste matas med sked och bytas blöjor på.

Mina framtidsdrömmar gäller inte längre mig utan er, mina kära barn, barnbarn och barnbarnsbarn. Jag tycker att jag haft mycket tur i livet. Flera gånger har yttre omständigheter lagts till rätta till min fördel utan min egen insats och jag har sluppit från allvarliga olyckor. Jag hoppas att detta även skall gälla er alla.